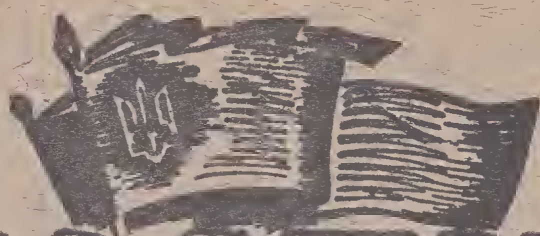

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

Орган О. Д. В. У.

Рік IX | ЛИСТОПАД, 1956 | Ч. 11 (95)

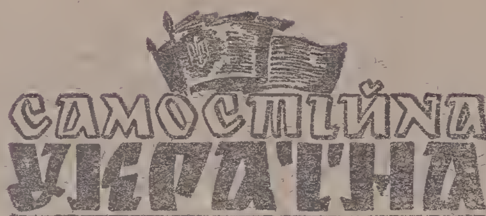

Видає; Центральна Управа Організації Державного Відродження України.

Редагує Редакційна Колеґія.

Адреса Редакції і Адміністрації:

INDEPENDENT UKRAINE
Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Редакція застерігає собі право скорочувати рукописи. Рукописи на бажання авторів повертаються.

Передруки з «Самостійної України» дозволені тільки за поданням джерела.

Редакція застерігає собі авторське право друкованих в журналі статтей.

Редакція містить теж дискусійні матеріяли, що є висловом думки автора, а не Редакції.

Статті підписані повним іменем авторів є їх особистими думками і вони не конче мусять висловлювати думки Редакції.

Ціна одного примірника в ЗДА і Канаді — 30 центів. В Англії і Австралії — 2 шілінґи. В інших державах рівновартість 30 центів в перечисленні на валюту даної держави по обов'язуючому курсі.

Передплата «Самостійної України» виносить річно:

в ЗДА і Канаді — дол. 3,
в Англії і Австралії — 24 шил.,
в інших державах рівновартість дол. 3 в перечисленні на валюту даної держави.

Independent Ukraine
Published monthly by the Organization for the Rebirth of Ukraine

Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Edited by the Editorial Board

Subscription in the United States and Canada $3.00 per year.

ЗМІСТ

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Рік IX | ЛИСТОПАД, 1956 | Ч. 11 (95)

Зиновій Книш

ПЕРШИЙ ЛИСТОПАД ТА УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО

Майже стоп'ятдесять літ минуло від того часу, коли по землі ступала остання організована українська збройна сила, перестала вона існувати після зруйнування Запорізької Січі в 1775 році. Відродилася на початку першої світової війни, коли її традиції вже тільки в піснях збереглися і коли широкі народні маси почали втрачати природнє замилування українців до зброї, бо навкола себе бачили чужі однострої, а коли вдягали їх і хватали зброю в руки — ішли воювати за чужі інтереси. В московській армії були її хребтом — найкращими підстаршинськими кадрами, відомими під назвою «малоросійських унтерів», а в австрійській — «Тирольцями Сходу», що клали свої голови за імперські амбіції Габсбургів.

Вперше після стоп'ятдесяти років український вояк убрав на себе однострій, що нав'язував до його рідної, української традиції, до бою його вели слова української команди, а в маршах і в походах супроводжала його українська бойова пісня. Він ішов у складі австро-мадярської «цісарсько-королівської»армії за славу цісаря Франца Йосипа І. і Карла, але перед ним була ясна політична ціль, не тільки у власному серці, але й політичних деклярацях Центральних Держав — розсадити московську тюрму народів і на руїнах її добути волю для України. Страшною трагедією і цього українського січового стрільця і цілого народу українського було те, що в ім'я волі України він мусів направляти кріса на свого брата, що по другій стороні, в московській солдатській шинелі, ішов на нього зо штиком під московською командою за «царя-батюшку» і за Росію.

Майже чотири роки стояли проти себе брат на брата, аж доки революція не завалила струхлявілу царську будівлю і з мільйонових мас царської армії почали виклюовуватися перші українські військові частини, що стали на службу й охорону відродженої української державности. І в той час, коли над Дніпром формувалися вже від року політичні й військові основи нового, власного українського державного ладу, галицький українець жив ще в рамах австрійської монархії, що хоч і перевернутися могла кожної хвилі, то покищо ще цупко тримала своїх громадян і силою вікової традиції і військово-поліційним апаратом.

Серед таких відносин одного ранку галицькі українці, прокинувшися зо сну, побачили жовто-блакитні прапори на державних будівлях, а по вулицях військові стежі з жовто-блакитними перепасками на рукавах або з такими ж стяжками на шапках. Це було щось нечуване, давно вижидане і вимріяне, але нагле, заскочило всіх, і українців і поляків.

Цей наглий скок від чужої державної форми до власної української державної влади, скок, що переплигнув час вичікування, переговорів, домовлень, а може і революційної боротьби зо старим режімом та одним махом міцно всадовив на українській землі її власну владу, ми завдячуємо військовим людям, українцям військового виховання. Українські політики, що в часі листопадового перевороту сформували український уряд і зав'язок українського парляменту, без ніякого сумніву були українськими патріотами і хотіли незалежности України, а коли вона стала доконаним фактом, — віддалися їй на службу і вистояли при ній до самого кінця. Одначе це були люди виховані в старій австрійській парляментарно-політичній школі. Вони звикли організувати виборчі акції, підводити народні маси до широкої легальної політичної боротьби в рамах австрійської конституції, іти часами на опозицію проти австрійського уряду, зважувалися навіть на такі маніфестації, як обструкція в віденському парляменті. Вони мали за собою довгі роки політичної праці в спокійних, т. зв. нормальних умовах, коли українські політичні партії ставили собі такі цілі, як здобуття українського університету чи заснування ще однієї української гімназії, реформу виборчого права, а найбільше — з української частини Галичини й Буковини створити окремий «коронний край» з окремим соймом у Львові, щоб вилучити поляків від впливу. Ця робота безперечно принесла свої користі, бо в ті часи освідомлювала національно галицькі маси, привчала їх до політичного думання і щораз вищого ставлення своїх політичних домагань.

Але обрахована вона була на довгі десятиліття. А тимчасом темпо війни підвищило національні й політичні аспірації галицьких українців, тимбільше, що з себе під боком мали вони вже приклад української держави над Дніпром. Воно заставило теж українців думати новими способами, спрямованими на політичний і військовий чин, чого вислідом була акція вночі з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року. Та легко це не прийшло, треба було перемогти в

собі старі навички, старий спосіб думання і старі методи політичної боротьби.

Річ у тому, що коли прийшла осінь 1918 року, всім було ясно, що війна вже довго не потриває, але ніхто не був певний коли вона закінчиться. Вона принесе мілітарну перемогу альянтським державам і вслід за тим прийде переформування політичної мапи Євопи згідно з воєнними ціллями альянтів, сформульованими в відомих «тринадцяти пунктах» президента Вілсона. В програмі «тринадцяти пунктів» говорилося про відбудову Польщі і про запевнення їй вільного доступу до моря, та ні одним словом не згадувалася там Україна. Україна над Дніпром не потребувала оглядатися на вілсонівську програму, бо вона вже фактично існувала, вже була визнана деякими альянтськими урядами, між ними Англією і Францією, а пізніше, миром у Бересті Литовському, всіми Осередніми Державами. Не те, якщо йшлося про Галичину, Буковину й Закарпаття. Вони входили в склад австро-мадярської імперії і їхня доля мала бути вирішена в майбутній мировій конференції. Українців мусіло тривожити питання, що станеться з українськими землями австрійської монархії? Доля Австрії була перерішена і для того видумано цілу теорію про «національне самовизначення». На основі цієї теорії кожен нарід мав право сам визначити, куди він хотів би належати, чи існувати самостійно, чи в спілці з іншими народами в одній державі. Було більш як певне, що мадяри й чехи відділяться від габсбурзької монархії, хорвати правдоподібно підуть на південно-слов'янську федерацію, італійські землі від Австрії відберуть і прилучать до Італії, як однієї з альянтських держав, а всі польські території ввійдуть у склад новоствореної польської держави. Заки це буде пізніше потверджене й заґварантоване мировим договором, тимчасом скрізь по місцях буде творитися фактичний стан, фактична влада в руках народів, що будуть «самовизначуватися». Для територій мішаних і спірних передбачалися плебісцити, цебто всенародні голосування за однією чи другою державою, що мали відбуватися під контролею мішаних альянтських комісій.

Отож у цілій тій правно-політичній конструкції українські землі під Австрією займали місце зовсім окреме. Справедливість і логіка вимагали, щоб вони теж «самовизначилися» і прилучилися до вже існуючої Української держави з центром у Києві. Вони могли це зробити або безпосередньо, відразу, або перейти через етап тимчасової окремішности в незалежній Західньо-Українській Державі. Але з другого боку до тих земель висували претенсії інші народи, користаючи з того, що Україна давно зійшла вже з карти світа і що її незалежницькі змагання або в світі незнані, або йому незрозумілі. Цілу Галичину хотіли загарбати поляки, що вели в світі пропаганду таку: галицькі землі належали колись до «Речіпосполитої Польської», звідти перейшли до Австрії в часі першого розбору Польщі в 1772 році, а тепер, коли Австрія розсипається і Польща реставрується, вони повинні назад до неї повернутися. На Буковину гострила собі зуби Румунія, що теж якісь історичні права до неї висувала, а була в тому сильному положенні, що рахувалася однією з альянтських держав, що виграли війну. Закарпаття цілими століттями належало до мадярської «корони св. Степана» і мадяри мали надію затримати його при собі на тій історично-політичній традиції. Одним словом, коли йшлося про українські землі, забувалися високі гасла, викидалася крізь вікно засада «самозизначення» і кожен хапав, що міг, щоб випередити других. Слушно можна було лякатися, що коли б ми здавалися тільки на «міжнародню справедливість» і не витворили власної сили для охорони нашого права, тоді або відразу загарбають наші землі сусіди, або стануть вони предметом міжнародніх торгів, в яких завжди виграє той, хто має ті землі в фактичному посіданні і за яким, крім права, стоїть ще й сила. Тому українському народові в Галичині треба було готуватися до того, щоб самому взяти владу в свої руки і самому рішати про свою долю на своїй землі.

І український нарід, через своїх політичних представників, до того готувався. Відбувалися наради партійно-політичних кол, послів до віденської парляменту і львівського сойму, аналізувалася міжнародня ситуація та обговрювалися способи, як її треба використати. І тут була заковика, що через неї могло пропасти все діло.

Український політичний світ у Галичині виріс у традиції легалізму, пошани до законів, — хоч і чужих, бо своїх не було, — і не здатний був до революційного способу діяння. Він вірив у міжнародню справедливість і довір'яв слову альянтських великодержав, що раз вони висунули гасло самовизначення народів, то не для цілей воєнної пропаганди, тільки щоб на тій справедливій засаді перебудувати світ, де буде місце для кожного. Щоправда наші сусіди скалять свої вовчі зуби, але вони мусітимуть відступитися в респекті перед альянтською силою, що встановляє нове право. Все, що треба українцям робити, це підготовляти себе політично, щоб у відповідний мент виконати своє право самовизначення, перебрати державний апарат від австрійських урядовців і на тому місці встановити українську владу. Це мало б наступити з моментом капітуляції Австрії, коли кінчається її державна суверенність на наших землях. До того часу треба чекати. Поспіх в акції міг би принести необлічені шкоди. По-перше, це був би акт державної зради, виступ громадян держави проти її існуючої ще державної влади. Ця влада має право до законних репресій і, мавши в своїх руках поліційний та військовий апарати, могла б виарештувати українських

політичних діячів, зробити з ними коротку справу на военному суді. До того з цілого серця помогли б їй мадяри й поляки. І тоді, коли прийде момент практичного самовизначення, український нарід буде політично обезголовлений, а розлючена австрійська бюрократія передавала б владу на місцях полякам. Висновок — покищо треба підготовляти політичні, фахово-адміністративні й військові сили, щоб з моментом капітуляції перебрати державну владу на українських землях, спіраючись на право самовизначення народів, загварантоване альянтськими переможцями.

Цьому способові думання протиставився інший, що його висували українські військовики. Багато з них у цивільному житті або належали до тих українських політичних партій, що діяли тоді в Австрії, або симпатизували з ними. А ті, що або за молоді ще були в моменті вибуху світової війни і покликання до війська, або не цікавилися в більшій мірі політичним життям, теж виросли в тому самому світі політичних ідей і понять, серед яких жила тоді величезна більшість українського народу в Галичині. Але за чотири роки вони перейшли велику еволюцію в розумінні життя та його явищ, у духовій своїй поставі до світу і в розумінні сил, що ним порядкують. Більшість з них, чи то в рядах Українських Січових Стрільців, чи розсіяні по різних формаціях реґулярної австрійської армії — були фронтові старшини. Вони кожного дня й кожної години гляділи смерті ввічі і розвинули в собі інстинкт самозбереження, що завжди був і буде сильніший від яких би це не було партійно-політичних теорій. На їхніх очах гинули їхні товариші від ворожих куль і вони на собі відчували, що бистра орієнтація, швидке рішення і скора акція нерідко міняють положення на користь того, що вмів у собі виплекати ці якості. А через те це були люди чину і такими заставила їх була доля, що встромила їх у військові уніформи та кинула в стрілецькі рови. Цілий світогляд військовика, ввесь його спосіб думання і підхід до життєвих проблем — інакший від політика чи державного адміністратора, він наставлений на дію, на чин, на скоре вжиття сили. До того виховують його, від коли почав він ставити перші кроки в військовій муштрі, вчать його на подвір'ї казарми, на площі вправ і на полі боїв. Вояк має діяти, виконувати те, що за нього постановила влада і на що дістав він наказ, до чого склав він військову присягу. А в критичному моменті дороговказом має бути йому власна інтуїція, він мусить виявити власну ініціятиву там, де не час ждати на накази.

І ще одне в вояка хлібом насушним, а в цивільної людини виступає рідко. Він живе в атмосфері риску. Не тільки рискує власним життям увесь час, але в своїх рішеннях на кожну военну акцію мусить він брати до уваги елемент риску, що його ніколи не можна наперед обрахувати. Найкращі пляни можуть мінятися під впливом непередбачених дрібних подій і через те кожна тактична операція криє в собі більший чи менший риск. І військовик привик до свідомости риску, готовий брати йоо в кожному ділі і на кожному кроці.

Українські військовики, що разом зо своїми політичними товаришами брали участь у підготові свого народу до сподіваного державного життя, внесли в тодішній український провід безмірно цінні прикмети. Вони арґументували так.

За нами право. Згода. Це право не тільки в нас самих, у свідомості слушности й справедливости, щоб український нарід був господарем на власній землі, воно має свою теоретичну опору теж і в поставі альянтських держав, що проголосили засаду самовизначення націй. Одначе самої слушности і законности — за мало. Це великі моральні сили, що дають підйом народові і віру в себе та в свою справу, та вони не вистачають, коли нарід не витворить сили, що їх оберігала б. Наші вороги вже нам заперечують права на самовизначення і підготовляються силою загорнути наші землі.

А тому нам треба випередити їх: і поляків, і доживаючу свого віку австрійську урядову бюрократію і альянтські пляни та власною силою створити на українських землях доконаний факт української влади в українській державі.

Наша позиція в світі тоді безмірно кріпшає і супроти свого власного народу, що буде мати віру в відвагу і розум власного свойого проводу, і в можливих майбутніх переспpавах з альянтами, бо ми тоді будемо говорити з ними в оперті на власну державну й військову силу і з позицій правно-державної суверенности, а не виступати в ролі прохача, що ще нічого не має і надіється ласки від них.

При тому є риск, це правда. Ала де його нема? І хто бачив, щоб державність дісталася комусь у дарі без власних зусиль і без власних жертов? Отже риск мусимо на себе взяти. А що ми рішаємося на діло перші і що наша акція противника заскочить, — ми маємо перевагу в початках і тому сильно цей риск можемо зменшити. Ми на своїй землі і серед власного народу. Що швидше, то більша надія на перемогу.

Заслуга українських військовиків у тому, що в ту переломову хвилю потрапили вони переконати український політичний провід і перехилити його в сторону революційного акту, надхнувши його своїм запалом і своєю вірою. І так дня 1 листопада 1918 року, на одинадцять днів передтим, заки наступило перемир'я на західньому фронті, і ще коли існувала формально австрійська держава, українське військо сміливим і ненадійним ударом перейняло владу на території цілої Галичини.

В народів, що мають за собою довгу традицію вільного державного життя, військова сила є на те,

щоб його обороняти, стояти на сторожі народу і його політичної влади. Вона є збройним раменем свого народу. Навіть у часи війни, коли ціле життя народу й ціла його державна машинерія підпорядковуються вийнятковим военним вимогам — начальним вождем усіх збройних сил народу є його Голова Держави, виразник і носій найвищої політичної влади. Коли військові люди самі хочуть перерішувати державні справи, це веде до внутрішніх революцій і переворотів і кінець-кінців розслаблює державу і знесилює нарід. В молодій західньо-українській державі її військові провідники вміли знайти в собі настільки політичного розуму, що ніколи не висували себе на перше місце в державі, вони помогли свому народові встановити власну державну владу і своїми шаблями загородили шлях ворогові.

В цю преважну хвилю на підмогу українському політичному проводові поспішили всі українські військовики, в яких би вони не служили військових частинах. Самий переворот у Львові і в інших галицьких містах виконався силами тих українських старшин і стрільців, що стояли там у ґарнізонах австрійської армії. Українські Січові Стрільці, що розташувалися своїм кошем на Буковині, підійшли під Львів уже тоді, коли розгорілися бої. Але окремі стрільці і старшини розкидані були по всій Галичині на відпустках і відвідинах у рідні, вони відограли величезну організуючу ролю, були лучниками української військової команди, кур'єрами політичного проводу та виконавцями окремих актів перебирання влади на місцях. З їхніх рядів вийшов теж головний організатор Листопадового Чину і перший військовий міністр Уряду Західньо-Української Народньої Республіки — полк. Дмитро Вітовський.

До тих славних традицій українського війська листопадових днів і тих воякцьких провідницьких якостей, що виявилися в ньому при народинах української держави, нав'язує український націоналістичний рух. Вони виплівають зо старого світогляду українського народу, що ввесь час мусів бути і хліборобом і вояком, з одною рукою на плузі і другою на шаблі. Життя мусить розуміти український нарід як вічну боротьбу за своє існування, за вільний розвиток, за щастя своїх дітей. Хочби й не знати які культурні скарби витворив він мирною і наполегливою працею своїх рук і генієм свойого духа — вони впадуть жертвою захланности сусідів, коли не буде в нього охоти до боротьби.

Ці військові чесноти відваги, рішучости в дії, охоти до риску й розуміння життя, як боротьби, намагається український націоналізм прищепити українській суспільності й перевиховувати її на пам'яті великої традиції, в якій одним з найясніших самоцвітів був і буде відважний чин Першого Листопада.

Д-р Юліян Вассиян

ПАЦИФІЗМ І ПСИХОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МИРОЛЮБНОСТИ*

Пацифізм є ідеєю старости, що мусить вести політику стислого зберігання сил, бо відчуває їх вичерпування. Коли наступає зворотний зіступ вдолину, народжується бажання ощаджувати, бажання розважности, доцільности. Стає ясно, що вигляди на поширення самої своєї індивідуальности, нових здобутків — станом суб'єкту неузасаднені. Людина зрікається всяких бойових плянів і свою будучність бачить забезпечену силами набутого досвіду та здобутих матеріяльних засобів. Життя стає під знак засади «мінімального зусилля».

Переміна настроїв не мусить відбуватися в стисло означеній порі життя. Дотичний період тягнеться переважно довший час і нерідко людина спостерігає свою зміну значно пізніше, як вона дійсно відбулася, власне тоді, коли новостворений стан у зустрічі з пригадом давньої молодости стає замітним, яскраво впадає в око. 2) Попередній процес мимовольного ділання в такому моменті освідомляється; людина стверджує свою зміну і з конечности погоджується з тим станом речей.

Пацифізм найзагальніше відомий, як політична ідея, що її найголосніше пропагують дуже великі й сильні держави, та дуже маленькі й слабі. В обох випадках діє та сама спонука — самозбереження, як єдина розумна мета життя після ствердження, що воно пішло **вже** з полудня. На світових імперіях можна найкраще слідити цей зворот від Маркса до

1) З недрукованої посмертної спадщини.

2) Звичайно діється це при нагоді зустрічі з чимсь дуже вираженим й пам'яті, нпр. з дорогою особою, якої давно не бачено.

Деметри. Доки тривав розвиток, переважав виразно характер громадянина-воїна, з застоєм вкрадається організатор **споживання,** бо в цьому другому періоді домінує безпомередньо життя, чи пак **уживання.** Розвиток — це ряд підбоїв, завдяки яким держава поширюється політично і кріпне господарсько. Попередня суворість звичаїв, зберіганих з релігійною пошаною, давня простота життя й особиста скромність уступають тепер перед блиском багатства, величчю будівель, мистецтвом життя. Період здобування переломлюється на вершку потуги в широке русло розкішного виживання. Політично велика імперія входить у стадію глибокого миру, що восібляє настання ери ладу та запанування високої цивілізації. Можна сказати, що уконституовується законний **дух доби, життєвий стиль** і всякого роду культи. Володорям і організаторам державного життя йдеться головно про витворення у підвладних масах населення душевних настроїв, нахилів, уподобань, звичок, що відповідають політиці збереження панівного ладу. Почуття законности (легалізм) правости, (авторитет права), льояльність до влади, що представляється щораз сильніше в зовнішньому блиску одягів, почоту, масових прийнять, святочних урочистостей. Держава **забезпечується,** переходить у стан оборони і приступає до випрацювання досконалого адміністраційного механізму, що має заступити давнішу ролю моральних чеснот у громадян. **Період миру з конечности мусить піднести вигоду й розкіш життя до рівеня найвищих благ.** Це неминучий висновок з проповіді ідеї миру, яка не може не підкреслити **святости життя** та його **самодоцільности.** В масовій переємності тієї ідеї домінує **вигода** життя, як мета, — епікуреїзм стає офіційною філософією пацифістичного періоду світової імперії. Доки життя в формі підмету звертається в напрямі великих моральних завдань, отже доки воно є джерелом творчого прямування, доти мусить воно стояти на висоті **виконної здатности,** бути **особисто** чинником виконання в умовах суворої дисципліни, самоопанування і життєвої простоти. Коли ж єдиним завданням стає зберігати саме життя, **пропадає висока форма його підмет**ної **постави,** не стає мети, що є рацією тієї постави, а на її місці появляється **купецька діялектика** здобування засобів до розкошів і забав. Тут розвивається нове мистецтво, **техніка вибагливости,** де втілюється вся винахідчивість розуму аж до явного виродження в помислах розпусних веселощів та оргій. Доба **«цивілізованого проміскуїзму»,** це упадок достойности звичаїв і моральних засад різних соціяльних форм, що починається вже в нашій ері, характеристична «перемішанням вартостей», не їх відверненням, що є наслідком **душевної розгнузданости,** що виступає як особлива відміна революції, нічим необмеженої **сваволі,** що дістає можність проявлятися систематично, як циркові ігрища в цісарському Римі. Так звана суспільна функція культури, що ніби в ті часи демократизується, не має нічого спільного з правдивими культурними цінностями. Буйне хвилювання життя захоплює найширші маси і вони, йдучи за голосом пробуджених інстинктів уживання, можуть бути тільки споживачами дібр культури. А те що вони приймають-споживають, ніколи не є істотне культури. Між спокусливо залицяльними аргументами пацифістичної теорії ніколи не бракує найважнішого, що ним є культура, як **форма духового розвитку** людини до вершин досконалости в противагу варварським інстинктам, що з корінням виривають благородний посів духового зерна. Тимчасом у всіх часах культура була твором малої горстки духової аристократії, 3) що стояла в осередку культурного життя, промінюючи навкола духовим світлом. Маси мають до культури наставлення сприймача, споживача, а не творця. До того ж культура — це форма великого життя, що в творі культури дістає «обличчя вартости», осягає в ньому свій портрет, стилізований індивідуально, а не форма великого споживання. Творення, це священний акт, яким душа входить у світ і завойовує його своєю зброєю, твором, або лагідніше, в якому вона хоче засіяти зерна своєї духової природи. Як видно з того, і культурі не бракує життьової агресивности, включно до беозглядного імперіялізму, якого висловом є задушевне бажання кожного творця перейти своїм твором до пантеону «безсмертних».

Вживання аргументу культури в ролі доказу нестійкости мілітаризму чи взагалі імперіялізму, значить посередньо його потверджувати. Чи в нашій сучасності бракує яскравих образів нещадної боротьби світоглядів, теорій, напрямків? В середній Європі виробився навіть термін «культуркампф». Не можна довільно вилучувати культури з суцільного життя і розглядати відорвано її істоту. Культура живе разом зо своїм людським підметом і спільно з ним переходить різні фази розвитку. Історія повна прикладів, як меч прокладав шлях для легшого проникання культурного наступу в глибину завойованих країн. Одночасно знає вона також протилежні випадки агресивности культури в характері підготови грунту для політичної чи воєнної акції. На завойовну діяльність нема одного тактичного правила, лише стільки, скільки доводить до означеної мети.

Миролюбність є правдивою перемогою в середовищі пристрастей великого життя. Натомість вона не є ніякою чеснотою там, де замирення є наслідком вичерпання сил, старечости.

---

3) Тільки московський большевизм розганявся до колективної творчости своїх пролетарських мас, однак завернув до старих богів буржуазної епохи.

II.

Психологія української миролюбности має народо-психологічний характер, отже є вона статичним, перенем настроєм збірної душі. Цей стан уявнюється, як тільки начати боротьбу з пацифізмом. Виринає питання: чи український пацифізм є законним наслідком в процесі діялектичного звороту історії від духа війни до миролюбности, умотивованим почуттям вичерпання завойовницьких інстинктів, чи навпаки, має він своєрідну причину і тому також особливу закраску. Першу можливість треба відкинути і після того шукати джерел нашої миролюбности в цілком іншій царині.

В праісторичній добі, коли людина вперше зв'язалася з землею, в його твердій і простій душі відозвалася струна лагідного почуття, з якого мала колись зродитися молитва. **Людина відчула потребу благословення неба.** Систематична праця, правильний, ритмічний її уплив, постійна надія на благодатні овочі своєї праці та її споживання — це **момент життєвого циклю хлібороба.** Його життя вже не має постійно змінного руху в невідоме, як це видно в способі життя пастирських племен, а теж втратило воно подібність з ловецьким життям, урив частим, повним припадків і постійних небезпек. **Періодичність дії і постійність місця** творять перший заз'язок осілости, цього нового типу життя, з яким людина стала на шлях **культури.** Що перемінилося в його душевному устрою, коли він уклав своє життя в правильні береги? Наступив **пересув ловецького інстинкту хижака** в сторону існувального життя **рослини.** Розвиток пішов **у напрямі тіснішого органічного життя з природою,** що й виявилося в повільному формуванні нового психологічного типу, що спер своє життя на **постійній праці рук.** Земля ввійшла в людську свідомість, як окрема могутня сила і завдяки щораз сильнішому вростанню людини в її глибінь — здобула неподільну владу над нею, стала її життьовим прибіжищем, одинокою опорою і силою, правдивим божеством.

Дух землі це найвища категорія органічного думання хлібороба, кожний інший бог для нього предмет тільки механічного почитання. Душа хлібороба належить до землі, як її первородний цвіт і тільки в теплі її плодотворного лона тримається міцним корінням вічно зелене дерево життя.

Як згадано, перехід до осілости означає психологічно послаблення хижацьких інстинктів, хочби з тієї причини, що хліборобська культура відриває людину від безпосереднього співжиття зо спорідненим душевно світом хижаків. Що перехід у змінене середовище не відбувся нагло, говорить про це ще й та обставина, що довгий час господарством та управоюріллі займалася **жінка,** ближча своєю вдачею та душевним устроєм до існувального типу рослини, ніж хижо успосіблений чоловік, що дуже довго бунтувався проти людського життя, це перша велика маніфестація ідеї ладу, це перемога над неспокійним, хаотичним життям номада. В хліборобському типі більш ніж у всіх попередніх виступає періодичність, поділ праці і правильна різноманітність. Ті особливості нового положення впливають **обмежуюче й дисциплінуюче** на душевне життя, що після довшого часу дістає твердий **устроєвий скелет,** так добре відомий з психології селянства всіх народів.

Було б помилкою думати, що хліборобство **заперечило і знищило** душевний первень хижацтва в людській природі. Виринає оправдане питання про походження їх та біологічну ролю. Цікавість дослідити історію зароду й розвитку душевних форм людини заводить у пралісну гущавину давноминулого, коли **розмах органічного життя** скріплював одночасно жорстокість «боротьби за буття» та відповідно заострював суперництво за кращі умовини між родами й осібняками.

Перехід від ловецтва-скотарства до хліборобства мусів радикально змінити душевний образ людини. Передусім надзвичайно зросло почуття залежности від природи. Божество піднялося в небесний простір і небо вибилося в людській уяві — в корені душі стоїть незрушено земля — на перший плян перед усі інші елементи. Чому? Благословення праці хлібороба спочиває **всеціло** в ласкавій благодійності неба. Вихри, громи, зливи, град — не спадають на власність індивідуальної, окремої людини, вони залягають величезні простори землі і за одним ударом нещадно нищать цілорічний дорібок — головний засіб прожитку — нераз цілих племен і народів. Устійнюється переконання, що боротьба людини з силами природи в царині повітряних опадів цілком неможлива й безцільна, ба навіть неможливо подумати, як її зорганізувати. Єдина оборона хлібороба — це молитва, жертвоприносини небесним богам, почитання бога-сонця. Через землю, куди хлібороб кинув своє зерно, не завжди зв'язувався він з небом, сонцем і добрим богом, що рівномірно управильнює повітряні опади і так благословить важку працю хлібороба. Ласка або кара ненадійно спадає згори — туди не підноситься кадильний дим офіри, туди линуть молитовні слова і благальний погляд покори. Бог хлібороба могутніший, загальніший, абстрактніший від богів ловця, рибалки чи пастуха. Це велика маса добрих чи злих духів, що замешкують дупла дерев, верховіття старезних дубів, яруги непрохідних хащів, розщілини гір, озера, очерети болота. Божество мисливця помагає або шкодить в індивідуальних випадках окремій людині, бог хлібороба тримає під своїми опікунчими чи караючими крилами всіх хліборобів. Мимоволі, коли зір підноситься вгору, думка зосереджується в одне місце і там знаходить свойого пана. Сонце є одним округлим диском, що розсіваючись охоплює промінням цілий світ. Приклад, що наводить думку на однісь,

настроює її моністично. Між землею і небом мусів зродитися **монотеїстичний** мотив релігійного думання і він напевно значно скріпився в умовах хліборобської культури, коли власне між землею і небом линула молитва **людини праці.** Два наймогутніші живла стрінулися в людській душі і з цієї зустрічі народився ерос релігійної думки — бо релігійне почуття було вже давно передтим — що в ідеї единого Бога піднявся на найвищий щабель свойого історичного розвитку.

В хліборобстві людина заставляє працювати на себе також сили природи, після чого вона збирає **жниво співпраці землі, людини і бога** (землі, людських рук і неба). Небувала передтим скаля співпраці, яку ширінь буття та які його роди об'єднує цей новий зв'язок, новий тип людського життя? Його циклічний уклад незвичайно величний. Окремі його періоди пропливають якби хвилі космічного ритму; праця начинається, коли жар сонця розтопив холод зими й загрів землю до того, що вона жаждить прийняти в своє лоно благословенний плід. Наступає дивна дія, повна драматичного напруження й вижидання — зерно сходить, росте й доспіває. Ніяка людська чинність не має в собі рівної монументальности композиції, а саме того велетенського тла космічних сил, на якому родиться містична квітка хліборобського життя. Завсіди найширше відкрита гра, що своєю істотою виключає всякий підступ і хитрість, безпосередній віддих долі, ненастанний фронт людини й природи — це основні окреслення психології хліборобства. А найголовніше в цьому — **це містична зустріч неба й землі через людину,** що розвивається в величну епопею життя і не повторюється в ніякій іншій формі праці багатством і глибиною поетичного почуття та свіжости органічної стихії. Чинність промислу і інших родів є значно більше скомплікована, та не має в собі життя, вона механічна. Найближче до природи й Бога стоїть син землі — хлібороб, хліборобство було, є і залишиться найбільш почесним, урочистим родом людської праці, сповитої чаром глибокої символіки.

Релігійність людини землі та її співпраця зо стихіями світу для збереження і процвітання самого життя — ось де правдиве джерело хліборобської миролюбности. Висока культура черпає **органічні людські соки з хліборобства,** як единого джерела. Місто ділає **дегенеративно в засаді** через те, що воно є формою **найінтенсивнішого зуживання життєвої енергії,** яка в ньому майже не родиться. **Велика активність міста** — культура, цивілізація, політика — **це розшаліла пожежа, що пожирає місто.** Без постійного допливу сил з довкілля, місто згоріло б у недовгому часі. Щоб людське життя було потенційно багате, мусить воно рости в **прямій стичности** з джерелом життя взагалі, з природою. Людина села має ту стичність у значно більшій мірі, як людина міста. Фізична праця селянина є умовиною його здоров'я й сили. **Селянин живе ритмом великого життя природи,** тому він неначе перехід від природи до історії. Історія потребує, як сказано, постійного допливу природніх людських сил, бо місто — найвищий вузол історії — саме тих сил не творить і творити не може. Місто має свій ритм-горіння життя і згаряння серед надзвичайного блиску форм культури, чи пак цивілізації.

З села до міста, коли міряти часом внутрішнього розвитку, дуже далеко, але місто вміє, немов велетенський поліп всисати в себе сирий матеріял, переводити в собі його добір і залежно від того перетворювати його в різних лябор採торіях свойого гієрархічного устрою. Бо місто — це правдивий лябіринт гієрархічної степениці.

Праця людських рук потребує благословення, ласки і спокою, щоб посіяне зерно видало стократний свій плід. Хто місяцями тривожиться за свою долю, хто встає і лягає спати з єдиною думкою про врожай, хто переживає лихоліття голоду, що йде слідом за повінню, бурею і градом — той не має особливих причин тужити за розкошами войовничости. Хлібороб своїм нормальним життям живе в стані затяжної, перманентної боротьби, що є своєрідною формою війни з долею та необчисленими силами природи. Все підприємство хлібороба це один великий риск, з яким він зжився, як з невідхильною конечністю. Тому так мало підприємчивости в типового хлібороба, повільного, консервативного, мовчаливого й терпеливого, бо він ціле своє життя поставив на одну карту, на хліборобський свій стан, його союз з землею. Звідсіль ця фаталістична доконаність селянської долі, безкомпромісовість і постійність самого стилю життя, що пливе якби по відбутому вже присуді, що його не можна завернути назад. Недармо селянство слов'янських народів співає своє страшне «Святий Боже» і молить у ньому небесного Отця, щоб сохранив його від «огню, граду, війни і наглої, несподіваної смерти». Квінтесенція долі в хвилині, коли вона звертається проти хлібороба.

Миролюбність хлібороба — це не слабість, це умова його долі. Агресивність селянина розвивається **під плугом,** тому селянство є біологічно авангардом кожного народу. Властива війна є все тільки **обороною** зо становища хліборобського світогляду і хліборобство в тому роді оборонної війни незрівняне. Його твердість і впертість безприкладні, бо селянина відриває від землі тільки... смерть. Здобутки меча так довго проблематичні, доки їх не закріпить і не узаконить правдивий наступ селянського плуга. З тією зброєю йде селянин «на пробій» і виграє життєвий бій.

Селянство є **основною категорією** суспільного ладу, що його воно засилює здоровим людським нарибком. Значення селянства лежить не в продукції

засобів прожитку — це тісний погляд суспільної економії! — що їх може цілком вистарчально продукувати невелика кількість великих фармерів, але в продукції чисельної людської кількости, з якої всі інші категорії суспільности черпають для себе основні соки. Всі аристократії виростали з селянського коріння, бо іншого не було й не може бути. Це обсолютний лад людського розвитку. 4)

Тяг глибокої жіночости пронизує істоту хліборобства, що неначе пірнуло в повному журби вижиданні. Це корінні первні душевности вагітної, що потребує спокою, щоб щасливо родити. Селянство нерадо гине на війні, коли її рація не лежить яскраво в обороні землі перед ворогом. Подібно й жінка-мати з плачем висилає своїх синів у бій. Але коли раз вона рішилася те зробити, то син її напевно вернеться «зо щитом, або на ньому».

Устрій хліборобської душі в головних рисах всюди такий самий. Індивідуація починається щойно в царині різниці підсонння, географічного положення, раси, типу культури, релігії. Тут, на перехресті тих сил з історичною долею живе нація, зо своїм селянством в основі.

Динаміка української миролюбности майже покривається з крайовидом українського селянства. Український селянин виграв свою історичну офенсиву, як це видно з підбоїв його плуга. В розмаху українського плуга є власне вікінгський мотив нашого селянства. Але він не може тієї перемоги закріпити власними силами бо: 1. соціяльним своїм соліпсизмом ослабив основи селянської спільноти, та 2. не стрічає рівнорядної акції з боку інших верстов нації. Українство не витворило в історії ніякої тривалої провідної верстви, що не тільки вигравала б здобутки своєю політикою, але завершувала б і затверджувала б величезні здобутки українського плуга. Стоїмо сьогодні перед парадоксом перемог українського селянства, що — як зрештою завжди — опинилося зо своїми перемогами без авторитетної провідної верстви, що політично й культурно закріпила б витворений стан. Пацифізм української дореволюційної еліти не мав глибшого споріднення з миролюбністю хліборобської душі. Її невільниче тупцювання за теоріями чужих соціялістів завело її сьогодні в кут остаточної компромітації. Миролюбність, як предмет агітаційних намагань — таким механічним робом працювала ця еліта — це безглуздя і доказує, що органічною потребою життя є боротьба за перемогу. Натомість агітація української революційної еліти загострила природний голод землі українського селянства і подражнила його до хворобливих меж так, що «земельна лихоманка» кинула українське селянство в пащу Червоної Орди на те... щоб вона пожерла його разом з його землею. Таку ситуацію застає наша сучасність в спадщині історії. Експеримент колективізації майже анархічного в свойому індивідуалістичному етосі українського селянства належить до найбільш дивоглядних парадоксів світової історії. Скільки тут **власної** вини, а скільки московського божевілля? Але не слід забувати, що московське божевілля має холодно продуману азіятську систему і ніколи не відбувається без очевидного інтересу. Тільки українець завше в пащеці ненажерливої потвори добачував віщуна всесвітньої справедливости і з роззявленим до вух ротом слухав проповідей «вселюдського братерства» тоді, коли рука «апостола любови» обкрадала його з його багатства.

4) Феномен аристократії в Картагіні й Венеції буде вияснений окремо.

Юра Юращук

ПЕРСПЕКТИВИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ В З.Д.А.

Комуністична партія в ЗДА переживає кризу. Це стверджують не тільки антикомуністичні суспільні й урядові кола, признаються до того й самі комуністи. В проекті резолюцій, схваленому Крайовим Комітетом Комуністичної Партії ЗДА для предложення конвенції, що має відбутися в лютому 1957 року, проголошеному 22 вересня ц. р., ствердженo, що антикомуністична постава американської суспільности та акція урядових чинників ЗДА поставили комуністичну партію в стан фактичної нелегальности. Атака на комуністів щоправда не знищила Комуністичної Партії, але серйозно її послабила та ізолювала, бо останніми часами Комуністична Партія потерпіла тяжкі організаційні втрати, сильно послабився її політичний вплив на маси, небезпечно ізолювалася вона від робітничих рухів, а марксистська преса знайшлася в грізній небезпеці.

Ця назагал критична ситуація партії постала не тільки, як наслідок ворожої комуністам акції в зручному для неї часі економічного добробуту країни. В одвертій самокритиці Комуністична Партія ЗДА признається до цілої низки помилок і довготривалих слабостей, що дуже завинили її теперішній стан. Незвичайно цікаво пізнати найважніші з них, бо кидають вони світло на нову тактику, що її по всякій правдоподібності приймуть американські комуністи вже в найближчому часі.

Ці помилки лежать у трьох ділянках:

1. В боротьбі за мир. Партія щоправда голосила, що третя світова війна не є невідхильна, але невірно деклярувала, що кожна нова невдача американського імперіялізму збільшує його розпачливість і тим самим небезпеку війни. Через те американський капіталістичний світ в поглядах партії поділявся тільки на тих що хочуть війни вже, і тих, що бажають її пізніше. А це переочувало факт, що загальна ситуація американського імперіялізму все ще давала йому багато можности маневрувати без того, щоб перти до війни, і рівночасно виключало можливість мирного лаштування справ. А внаслідок того партія мала труднощі в переконуванні свого членства і мас про можливість довшого періоду мирної коегзистенції.

II. В боротьбі проти фашистівської небезпеки. Партія переціновувала засяг і темпо фашизації, через те в 1950 році прийняла помилкову організаційну постанову зменшити свою кількість, а в дальшому це привело до системи керівництва, що фактично зрезигнувала з боротьби за легальність і схильна була погодитися зо станом нелегальности та прогаяла багато можливостей публічних виявів діяльности партії. Партія безпотрібно втратила тисячі своїх членів.

Причини тієї помилки:

1. неспроможність зрозуміти, що панівна кляса ще не була в такому скрутному положенні, щоб не зважитися на шалені атаки проти робітничого руху, а в першу чергу проти Комуністичної Партії.

2. Недоцінювання сили американських демократичних традицій серед народу, його готовости боронити конституції, могутности профспілок (юній), як запори проти фашизму, і боротьби поміж та внутрі обидвох головних партій, що повздержливо діє на репресійні схильності реакційних елементів.

III. В погляді на близьку неминучість економічної кризи.

В 1945, 1949 і 1954 роках партія передбачала негайність економічної кризи на більшу скалю. Це показалося невірне, бо партія помилково оцінювала наслідки програми зброєнь, інвестиції капіталу для заміни, розширення й модернізації промислового устаткування, засяг індустрійного та мешканевого будівництва і стимулюючі наслідки урядової податкової програми.

В кожному з тих випадків **партія** помилялался, бо **не здобулася на вірну аналізу американського капіталізму** 1). Замість того базувалася вона на односторонніх і неповних студіях, **доктринальним порядком застосоувючи марксистську теорію економічних кріз.**

Наслідки тієї помилки: переціновування темпа радикалізації мас, помилкова тактика в відношенні до профспілок і схильність перебільшувати тенденції розуміння неминучої близькости війни і фашизму.

Далі критика обговорює неправильну лінію партії по відношенні до негрів, що без достаточних на те підстав ідентифікувала бойовість негрів у боротьбі за рівноправність з антикапіталістичною та антиімперіялістичною свідомістю.

Немало причинилася до ізоляції Комуністичної Партії від профспілкового руху і від народніх американських мас її хибна — «сектантська» — тактика в часі виборів. Сюди належить підпора при постанні Прогресивної Партії, для якої, як оказується, не було достатніх підстав у профспілках, і безкритична підтримка при творенні нових лівих організацій. В той спосіб комуністичний рух ставав сектантським і відчужував своїх прихильників від головних струй політичного життя країни.

Сильній критиці піддається постава партії до марксистських теорій. Марксистський рух у ЗДА історично терпів через догматичне стосування своїх теорій до американського оточення і Комуністична Партія дістала цю слабизну від нього в спадщині. Партія не розвинула як слід власної теоретичної праці і механічно та доктринарно приноровлювала багато теоретичних марксистських тез.

«Доктринарна форма партійної організації, бюрократичні методи керівництва, невміння розвинути внутрішньо-партійної демократичности і часто нетолерантна постава до людей, з якими ми співпрацювали, в великій мірі відповідальні за нашу нездатність своєчасно виправити помилки і за наше сектанство» — признаються американські комуністи.

Партія теж генералізувала деякі доповнення Леніна до марксівської теорії, що могли мати відношення тільки до обставин за російської революції або до советської суспільности в СССР. Вона мусить зревідувати деякі марксо-ленінські теорії, що були слушні в минулому, але перестарілися внаслідок нового історичного розвитку. Частинно це вже сталося, коли відкинено застарілу тезу Леніна про невідхильність війни в імперіялізмі і тезу Сталіна про споводний закон ґвалтовної пролетарської революції. Тепер Комуністична Партія працює над важними змінами в теорії державности і заступає думку про мирний, конституційний шлях до соціялізму.

Партія безкритично глядила на розвиток ситуації в Советському Союзі та в інших соціялістичних країнах. Вона помилково вважала, що яканебудь публічна критика поглядів або політики марксистських партій у тих країнах ослаблює вузли міжнародньої солідарности працюючих. Неправильність такого погляду гостро виявилася в ревеляціях промови Хрущова на XX. Конгресі Всесоюзної Комуністичної Партії в Москві. Комуністична Партія в ЗДА була цілковито неприготована і глибоко потрясена признаннями до злочинів, нарушення соціяльної справедливости, утисків деяких національних меншостей і причини зірвання взаємин з Югославією.

Ці помилки йшли на руку ворогам миру, що на-

1) Підкреслення автора.

зивали Комуністичну Партію ЗДА «агентом чужої потуги». Американські комуністи відкидають цю інсинуацію і заявляють себе «американськими комуністами-патріотами», що зберігають вірність своїй країні, ЗДА.

Комуністична Партія ЗДА мусить перевести широкі зміни в своїй структурі і в методах праці, щоб притягнути і втримати при собі соціялістично настроєні широкі маси американців. Сюди найперше належить гаранція внутрішньо-партійної демократичности, даючи можність і право одиницям і меншостям вільно і в кожному випадку висказувати свої погляди, при збереженні їхнього обов'язку підчинятися рішенням більшости, і встановлюючи тісніші контакти між членством і керівництвом, щоб запобігти бюрократизації партії.

В цьому каятті американських большевиків чуються нотки, до яких не звикло наше вухо в минулому. Могло б здаватися, що воно з коренем перевертає устійнені десятиліттями догми марксо-комуністичного руху. Бо подумати лише, що американські комуністи признаються до таких речей:

1. Вони не розуміли американського капіталізму, розглядаючи його крізь призму марксистських теорій.

2. Непомильність Леніна, большевицького папи, відійшла до історії. Багато його теорій не мають всесвітнього значення і відносяться тільки до специфічних відносин колишньої Росії і теперішнього СССР.

3. Догматичність марксо-леніно-сталінських теорій треба відкинути. Багато їхніх тез треба зревідувати. Партія виявила замало власної теоретичної праці.

4. Треба виявити більше толеранції до поглядів одиниць і груп внутрі комуністичної організації на її «генеральну лінію».

5. Вільно критикувати погляди і політику марксистських партій СССР та інших країн.

6. Комуністична Партія ЗДА захищає погляд про мирний, конституційний шлях до соціялізму, відкидаючи невідхильність ґвалтовної пролетарської революції.

Нав'язуючи до тієї комуністичної декларації, а також до статтей керівника Комуністичної Партії ЗДА, Віліяма З. Фостера, в часописі «Робітник», Головний Прокурор ЗДА Герберт Бравнел, у своюму меморандумі до президента Айзенговера з 8. жовтня ц. р. подає перелік законних засобів та способів їх виконання, що причинилися в минулому до ослаблення комунізму в ЗДА і доходить до висновку, що комуністична загроза в ЗДА може бути опанована конституційними і судовими засобами оборони.

Пропозицію зміни партійної лінії і звернення публічної опінії в користь для себе, декляраючи вірність і льояльність до ЗДА. Бравнел уважає тактичним маневром, що нікого не обдурить і не пом'якшить чуйности, бо як довго існує комуністична диктатура і загрожує мирові світа, так довго комуністи та їхні агенти залишатся небезпекою для внутрішнього життя ЗДА.

Нема сумнівів про те, що Комуністична Партія ЗДА, як партійна організація, під сучасний мент сильно ослаблена. Найперше в кількості свого членства, а далі в привабливості і впливі своїх кличів на широкі народні маси. Більш як усі конституційні й судові засоби причинився до того добробут, стала праця, добрі заробітки і підвишки платень, найвищий життєвий стандарт у світі. Серед тих умовин американський робітник не має причини відкривати свої уші на большевицьку пропаґанду.

Одначе від того до упадку большевицької агентури в Америці ще дуже далека дорога. Ми мусимо собі освідомити таке:

1. Американські большевики в нічому не відрікаються своїх цілей. Вони заповідають тільки зміну тактики, що сьогодні така, а завтра може бути інакша. Ніхто не перевершив большевиків у зручності й гнучкості тактики, в разі потреби вміють вони йти на найбільш карколомні скоки.

2. Нова тактика, що її заповідають у своїй декляраціі і що правдоподібно буде схвалена на найближчій конвенції, не конче мусить бути подиктована внутрішніми потребами Комуністичної Партії ЗДА. Помічається в ній велика збіжність з советською тактикою «мирної коегзистенції» та економічної конкуренції, що з того випливає, а також заносить від неї відгуками заяви Хрущова про те, що комунізм у деяких країнах Західньої Европи може перемогти парляментарними засобами.

3. Сила комуністичної партії не лежить у числі її членів. Сьогодні Комуністична Партія ЗДА мала, завтра можуть змінитися обставини, збільшиться приплив членів і сама партія буде їх позбуватися чистками. Добрий і зручний провід, здібний опановувати ситуації і рішуче та безоглядно йти до влади — ось де сила большевицької організації. Як досі, большевицький провід у кожній країні вмів знайти в собі ті прикмети.

4. В усіх країнах, не тільки там, де комуністична партія зійшла в підпілля, большевики опановують суспільність не тільки своїм партійним апаратом і легальною комуністичною партією, але інфільтрацією в різні вияви суспілного життя і в різні громадські організації. Американський демократизм і американська суспільна система більш як деінде дають їм до того можливість. І хоч зазнали вони хвилевої поразки на тому відтинку —напевно його не покинуть.

А тому передчасно було б говорити про заник большевицько-комуністичного руху в ЗДА. Він покищо переформовує і перешиковує свої сили і дасть ще про себе знати.

З МИНУЛИХ ДНІВ

В цій рубриці будемо поміщувати матеріяли, що відносяться до історії українського націоналістичного руху. Запрошуємо наших читачів до співпраці, просимо надсилати свої спогади, документи та інші матеріяли. На початок друкуємо розповідь інж. Федора Яцури, керівника хемічної ляболаторії УВО про атентат на польського президента Станіслава Войцеховського в 1924 році у Львові. Розповідь зредагував Зиновій Книш.

АТЕНТАТ НА ПРЕЗИДЕНТА ВОЙЦЄХОВСЬКОГО

Коли в 1924 році Крайовим Командантом УВО у Львові став Юліян Головінський, я тримав зв'язок з Організацією через тодішнього Бойового Референта в Крайовій Команді, Омеляна Сеника, що послугувався псевдом «Урбан». Одного вечора на стрічі, обговорюючи всякі біжучі справи з мойого ресорту, сказав мені Сеник, що президент Войцеховський вибирається до Львова. Ще точно невідомо, коли це буде, проте УВО мусить завчасу приготовитися, щоб його відповідно «привітати». Український нарід не стерпить, щоб по його землі ступала нога окупантського президента. Моїм завданням — сконструювати дві сильні бомби і тримати їх у запасі.

До того часу не мав я нагоди конструювати бомб до кидання. Головним чином виробляв я різні запальники з часів саботажної акції в 1922 році. Але, сидівши кілька місяців у слідстві на одиночці в львівських Бригідках, мав я доволі вільного часу та обдумав собі, на всякий випадок, кілька таких конструкцій, щоб їх при нагоді випробувати.

Для певности і щоб мати більшу можливість до експериментів, переніс я на якийсь час свою хемічну ляборaторію зо Львова до села Честинє жовківського повіту, від сторони Камінки Струмілової. Випробував я біля сотні маленьких маленьких бомб, заки набрав переконання, що безпечно можу вкласти в руки бойовика цей інструмент смерти і знищення. Сама конструкція була дуже простенька, я називав це «фабрикацією на домашній спосіб».

Бомба складалася з двох вальців — внутрішнього і зовнішнього. Зовнішній виповнений меленітом, внутрішній — мішаниною каліхльорку і цукру. По середині внутрішньої стіни зовнішнього вальця зроблено вгнуте заглиблення і туди впущено півколом п'ять капслів. У внутрішній валець впроваджено рурку з тоненького і дуже крихкого скла, виповнену сірчаною кислотою. Ця рурка обидвома своїма кінцями спочивала на дерев'яному ложищі, а сама видута так, що мала дві баньки. Поміж баньками оточено рурку олив'яним тягарцем. Отвір внутрішнього вальця заліплений тектурою, а ціла бомба обмотана кільканадцяти метрами паперової ленти.

В моменті, коли бомба впаде, від потрясення в зударі її з землею чи з іншим твердим предметом олив'яний тягарець переломлює крихітну рурку, з неї витікає кислота і запалює мішанину каліхльорку з цукром. Від того вибухають капслі, а від капслів — решта вибухового матеріялу. Все те діється моментально, не триває навіть секунди, і тому постає небезпека, що бомба може вибухнути в руках, коли хтось в юрбі на неї натисне, або коли в приготовному до кинення розмаху рурка стрясеться і трісне.

Я стояв перед проблемою придумати спосіб, щоб опізнити вибух на які три секунди. Знаючи, що мішанина каліхльорку з цукром згаряє дуже швидко, коли легко розсипана, а що більше її стискати, то повільніше вона спалюється, я вирахував у практичних експериментах, що коли втиснути її в капслю, тліє вона зо швидкістю пів центиметра на секунду. Отже, щоб припізнити вибух на три секунди, треба сильно втиснути до капслі півтора центиметра запальної мішанини. Точність того перевірював я з хронометром у руці.

Нарешті прийшов час, коли заповіджено приїзд Войцеховського до Львова і визначено трасу, кудою має їхати він зо своїм почотом. Сеник повідомив мене, щоб прийти до української домівки при Круп'ярській вулиці на Личакові і принести з собою бомби. Привіз я їх у течці, окремо бомби й окремо запальники, щоб заложити їх в останній хвилині. Бомби були дві, одна з меленіту — якого ми в той час мали вдосталь, добуваючи його з польських військових магазинів через українців, що відбували свою військову службу, або просто купуючи її в поляків через підставлені особи — а друга з екразиту, якого тоді було в нас обмаль. Вибухова сила

кожної з них обрахована була на десять метрів, то значить, у колі десяти метрів від місця, де впаде бомба, настане комплетне знищення.

На місці застав я вже двох атентатчиків. Призначено до того діла хлопців з провінції — одного зо Станиславова 1) і другого з Перемишля 2) — щоб вони нікому не були знані на львівському ґрунті. Один з них дуже мені сподобався, міцно збудований, спокійної вдачі, виглядав на холоднокровну людину з опанованими нервами, і таким опісля виявився.

Обговорили ми плян атентату. Найперше завів я їх на «Кайзервальд» 3) і робив з ними вправи кидання камінням приблизного тягару бомби, щоб навчилися вони кидати і щоб кинена ними бомба вибухла аж після впадку, а не від потрясення в повітрі. Це було напередодні приїзду Войцеховського. Умовилися ми, що стрінемося на тому самому місці і я повезу їх на місце атентату.

Сеник з «Юльком» вибрали становища для обидвох бойовиків. Перший з них мав стояти там, де вулиця Коперника входить на Марійський Майдан, другий на яких стоп'ятдесять кроків направо, в сторону Академічної вулиці. Стояти мали ззаду за людьми і кидати бомби понад їхні голови, розраховуючи на те, що в такий час очі всіх звернені наперед, кожен хоче бачити президента й цілу параду, нікому не прийшло б на думку оглядатися азад. Кинувши бомбу, бойовик мав стояти на місці й не втікати, щоб не звертати на себе уваги. Щойно коли після вибуху постане паніка, всі кинуться до втечі і в тому замішанні вони згубляться. А на всякий випадок біля кожного з них стоятиме охорона з пістолями, якби треба було відбиватися від погоні.

Перший мав кинути меленітову бомбу. Бомба екразитова, сильніша, передбачалася на резерву, якби з якихсь причин не можна було вжити першої або якби щось інше сталося й атентат на цьому місці не вдався б.

На другий день поїхали ми на місце. В першому вагоні трамваю їхав я з обидвома бомбами, до яких уже заложені були запальники, в другому — обидва виконавці. Висіли ми біля головної пошти й пішли вулицею Коперника, я ввесь час напереді, обидва бойовики за мною. В брамі одної з кам'яниць передав я їм бомби й умовився, що коли прийду на визначене місце атентату — оглянуся і це буде знак, що там має станути перший а опісля й другий атентатчик.

Розставивши їх на місця, зайшов я до молочарні при вулиці Чарнецького дожидати кінця справи. Хоч я здалеку від місця атентату і мені особисто не загрожували ніякий риск і небезпека, але не бралася мене їжа і серце тремтіло: що там тепер мої товариші, чи все перейде щасливо? Наслухую, чи не чути гуку від розриву бомби. Але ні, — тихо. Мінута за мінутою тягнеться, а мені здається, що кожна з них перемінилася на годину.

До ресторану вбігла задихана жінка.

— Єзус, Марія, бомба!

— Що, де, як? засипують її питаннями.

— Ніц нє вєм, жуцілі бомбен! 4)

Нерви мені поволі відпружувалися, я висунувся з ресторану й пішов до таємної квартири, щоб пересидіти там до умовленої години на зустріч з «Юльком» і з «Урбаном». До того часу перечитав я вже перебіг цілої історії з надзвичайного видання львівських газет.

Отож усе відбулося так, як було заплановане й передбачене. За якої пів години після того, коли я відійшов, над'їхав почот президента. Напереді — відділ кінноти, посередині — карита президента з шестірнею, ззаду — теж відділ кінної президентської ґвардії. Наблизилися до місця, де стояв перший атентатчик. Великим луком понад голови глядачів вилетіла бомба й упала під ноги другій парі коней, якраз у доброму місці. Ще й кінь штовхнув її ногою. В першому моменті навіть не багато людей завважили її, — всі дивилися на президента, аж коли почулося сичіння з неї, хтось зорієнтувався, що це атентат, і крикнув: «Бомба!» Люди поскакали в розтіч, Войцеховський зблід, счинилося сум'яття довкола карити, якось завернули коней і погнали назад вулицею Коперника. А бомба не вибухала! Вистрілили тільки капслі, наробили трохи гуку — бомба преспокійно лежала на місці, злегка тільки з неї курилося. (Можна собі уявити мої переживання, коли читав я це в газеті!) Хтось заалярмував пожежну сторожу, що й так була на поготівлі, миттю поліція оточила місце атентату, щоб не допускати туди людей, і пожежники здалеку погасили бомбу. Приїхали експерти-піротехніки і забрали бомбу до лябраторного обсліду, в моменті, коли перші числа надзвичайного видання газет вигукувалися по вулицях Львова, невідома ще була ані конструкція бомби, ані причина, чому вона не вибухла.

З тяжким серцем пішов я на стрічу. Не можу знайти слів, щоб описати обурення «Юлька» і Сеника, годі переповісти, що я тоді вислухав. Нездара, недбалюх, незнайко в своїм ділі — це ще найделікатніші епітети. Грозили поставити мене під суд УВО за те, що запропастив атентат. Відправили мене додому і казали ставитися на тому самому місці за кілька годин, вміжчасі мали відбутися наради Крайової Команди УВО.

---

1) Володимир Мохлович, тодішній Окружний Командант УВО в Станиславові, подає, що був це Микола Ясінський, псевдо Льолько.

2) Мусів це бути Ольшанський.

3) «Цісарський ліс», так називалися горби на Личакові, одначе в тому часі не було вже там дерев.

4) По-польськи: нічого не знаю, кинули бомбу.

Прийшли в зовсім іншому настрою. Вже вийшли вечірні видання газет і там уже були голоси експертів про конструкцію бомби. Військові експерти-піротехніки стверджували, що бомба, хоч проста, та побудована майстерно і дуже старанно, конструктор забезпечився на різні можливості, замість одної дав аж п'ять капслів. Вибухова її сила була страшна, це просто чудо Матері Божої, якої ім'ям названо майдан, куди саме в'їжджав Войцеховський, і якби вона вибухла, — з карити й шестірні коней не лишилося б сліду, а з президента Войцеховського хіба тільки «ріжки й ніжки». Були ще й інші «похвали» для конструктора і не таюся, що вичитував я їх з великим задоволенням і що це бодай частинно осолодило мені гіркий посмак невдачі.

Газети повідомляли, що відкликано всі дальші паради й урочистості, президент уже не буде в них брати участи, тому й відпала можливість повторити атентат на іншому місці.

Головінський цілком подобрів. Не треба нам другого атентату, хто знає, чи й не краще, що так сталося, ми осягнули намічену ціль без ніяких жертов у людському житті. Ми плянували атентат на особу президента, як політичний протест українців, зовсім не хотіли б масакри багатьох людей. По цілому світі гудуть телефонічні дроти, є вже перші відгомони світової преси, наш чинний протест проти польської окупації дав уже свої наслідки.

Поклепав мене по плечах і відпустив, побажавши, щоб другим разом мав я більше щастя.

На другий день вияснилася причина, чому не було вибуху бомби. Оказалося, що меленіт натягнув вогкістю. Зараз перевів я провірку, як це могло статися. В часі, коли вкладав я в неї вибуховий матеріял, був він в ідеально сухому стані, найліпший доказ, що при всіх спробах вибухав. Та коли вже бомби були готові, дав я їх перетримати двом хлопцям, моїм співробітникам, вони сховали їх у печі й прикрили попелом. Хата стояла на вологому ґрунті і чутливий на вогкість меленіт втягнув її в себе помимо доброго опакування сухим папером і прикриття сухим попелом.

Знову заважив припадок. Я вагався, котру бомбу пустити на перший вогонь — меленітову, чи екразитову. Вибрав першу, зберігаючи сильнішу на резерву, вже на певний успіх. Якби переважила в мені думка змінити порядок черґування бомб — який інакший був би вислід!

Польському урядові дуже незручно випала ця демонстрація УВО. Його пропаґанда голосила в світі, що українці в Галичині погодилися вже на польську державність, аж тут нараз — бомба на президента! Поляки старалися зсунути всю вину на комуністів і навіть заінсценізували цілий великий політичний процес проти жида Штайгера, якого зловили в моменті, коли юрба розбігалася в страху перед бомбою. Закидали йому большевицькі зв'язки і виконання атентату на наказ з Москви. Справу остаточно вияснила енунціяція УВО і заява Ольшанського, одного з учасників атентату, що виїхав опісля за кордон.

НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІЯЦІЯ ДОСЛІДНИКІВ СОВЄТСЬКОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМАХ

Д-р Ганс Фіндайзен

ДО ІСТОРІЇ КАЗАХСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВЗАЄМИН

Сьогоднішня Казахська Соціялістична Совєтська Республіка сягає від долішнього бігу Волги (від якого її однак фактично відсували) на заході і до пограниччя так званої Монгольської Народньої Республіки і Китайського Туркестану (Східнього Туркестану) на сході. Її найбільше північно-південне поширення проходить приблизно попід лінією Челябінськ-Омськ на півночі і через Ташкент на південь. Це останнє місто належить уже до Узбекської СССР. 1) Таким чином Казахська ССР охоплює цілий ряд колишніх великих царських областей, як от Уральську, північну частину Закаспійської, Турґайську область, частину Сир-Дар'їнської, колишню Акмолімську, рівнож Семипалатинську і колишню Семиріченську. 2) Зо своїми 2,753.800 кв. км. Казахська ССР є в п'ять разів більша, як німецька держава перед 1914 р. Казахстан («країна казахів»), як називається (згідно з казахсько-тюркським її означенням) республіка, є типовим степово-пустинним краєм, через який проходить на півночі величезна смуга сухостепів, тоді як у середній його частині переважають майже такі самі розлогі пустинні степи. На півдні зустрічаємо справдішні великі пустині з мандруючими пісками, особливо на південний і північний схід від Аральського Моря, а далі на південь від Чу і на південний схід від всього Балхаського озера. 3)

Такий край надається звичайно передусім для плекання худоби. Якщо ми порівнюємо, нпр., стан скоту московської промислової области з простором

старої акмолінської области, то побачимо, що плекання худоби в Казахстані стояло щодо числа на подивугідно високому рівні. Бо в порівнянні з 326. тис. штук рогатої худоби московської области начислювала акмолінська область в 1910 році 1. міл. 51. тис. штук рогатої худоби. Те саме чисельне взаємовідношення щодо коней (на 100 штук рогатої худоби) виносило в московській промисловій області 64.1, а в акмолінській области — 97.9. Овець начислювалося в московській промисловій области 152.0. Щодо кіз маємо таке чисельне взаємовідношення: в московській промисловій области 0.1 а в акмолінській — 21.9. Лише щодо свиней виступає московський промисловий район з 26.1 на сто штук рогатої худоби, тоді як мохамеданські казахи акмолінської области мали тільки 7.0. 4) Якщо ми візьмемо для порівняння хліборобську область середньої Росії, скажім, стару курську губернію і казахську семиріченську область, то бачимо безпосередньо перед вибухом першої світової війни (в 1910 році) щодо плекання худоби такі числові дані: кількість худоби — 414.000 (699.000), коні на сто штук худоби — 116.1 (144.3), вівці — 247.1 (689,5), кози — 1.1 (86.3), свині — 50.2 (3.9) 5) Всі наведені цифри відносяться до періоду одного року нормального, воєнними подіями та революцією не перешкодженого господарювання.

Коли ми зупинимося коротко ще над засівами в казахській області, то впадає в очі той факт, що засів пшениці переважав у старих областях Уральська, Транскаспії, Тургая, Акмолінська і Семипалатинська з більше як 70 процентами всієї засівної площі, тоді як жито на більшості території тих областей, а також в акмолінській области, займало в загальному менше як 1 процент засівної площі. 7) Ці всі факти показують, що казахське хліборобство виникло незалежно від росіян (в яких переважає засів жита) і що взагалі вплив росіян на казахів був перед першою світовою війною порівнюючи незначний. Подібні висновки можна робити також щодо культивування бараболі в той самий час, бо площа на бараболю виносила на сході в акмолінській области 2 — 4.9%, а в уральській области, в Транскаспії і Тургаї вона забирала навіть менше, як 0.1 засівної площі. 8)

Хто ж вони, ці казахи, які 1926 року нараховували на підставі перепису ще майже чотири мільйони, тоді як сугубо офіційна «Енциклопедія СССР» (II. Берлін 1950, шпальта 1927) що вийшла друком у німецькій мові, твердить про 3.6 млн., а на іншому місці (I, шпальта 42) говорить уже про 3.1 млн?

В старшій літературі називають казахів у більшості киргизо-кайсаками або киргизами, — назвою, яка самим казахам є проте зовсім чужою. 10) Вже різні расові риси казахів показують на те, що вони не одного й того самого походження, бо вони виказують як чисто монгольські так і чисто европейські риси. І живуть вони у виразній европейсько-монгольській контактній зоні, як це зрештою зустрічаємо ще в Східньому Туркестані. Їхню передісторію треба вважати таким чином досить скомплікованою. На історичній арені виступають казахи тільки в другій половині 15 століття. Вони в той час творили союз племен під проводом узбеків, який мав виносити 1465 р. вже коло 200.000 підкорених, яких називали їхні сусіди «казахами». Пізніше цей племінний союз охоплював ще групи Наїман, Джалаїр, Дулат та інші, які були знані перед тим як мешканці Монголії. Ці племінні групи, які — оскільки вони колись говорили по-монгольському — у мовному відношенні тюркізувалися і виступають потім як племена казахів. Відповідно до ролі з'єднителя Джінгіс-Хана у монголів, була і в казахів подібна політична постать, яка з'єднила під своїм панування північну й південну групи казахів, що існували одна побіч одної в досить слабому політично-культурному зв'язку. Був це Касім-Хан, що мав свою резиденцію недалеко Балхаського озера і який згодом мав під своїм командуванням бойову силу щось із 300.000 вояків. Касім-Хан помер приблизно 1520 р. З його смертю об'єднана держава розпалася — процес, який треба вважати для степових держав цілком нормальним. Син Касім-Хана, Ак-Назар, зумів установити знов об'єднуючу владу над усіми казахськими князями (султанами), після чого казахи здобули Ташкент і почали непокоїти також Аксу. До 1723 р. казахські хани свою столицю мали в Ташкенті. Це означає, що і в цьому випадку повторився історичний процес, типовий не лиш для Центральної Азії, а саме, що войовничі степові номади запанували над рільничим населенням, яке знаходилося на вищому культурному рівні, ніж завойовники.

На цей час, мабуть, припадає також новий поділ казахів на три орди, 11) отже на три державоподібні формації: на «Велику», «Середню» і «Малу». Все ж Середня Орда мала верховну владу над іншими двома ордами, бо владарі жили на території Середньої Орди. Територія Середньої Орди обіймала пізніші області Туркестану і Ташкенту з чотирьома найголовнішими племенами: Найман, Аргін, Кіпчак та Увак-гірей. Велика Орда вела номадне життя на схід від Середньої аж до Ала-Тау, обіймаючи племена Джалаїр, Дулат і Адбан, тоді як територія Малої Орди сягала від заходу Середньої Орди до Уралу й охоплювала племена Алімулі, Байулі і Джіті-уруг.

До кінця 17 століття сила казахів зростала дедалі більше. Постали вміжчасі між цими трьома ордами суперечки полагодив законодавець Тявка. Тявка спирався при тому на старі правничі народні передання, не без впливу славнозвісної «Яза» Джінгіс-Хана, 12) приділив кожному племені територію для кочування, а також спеціяльні границі власности

(тамга) і встановив, що племінні провідники мають сходитися восени кожного року на одномісячну нараду для полагоджування своїх загальних справ. Він також покликав до життя спеціяльні адміністративні органи для поодиноких орд, що складалися з племінних провідників.

Коли ж Тявка постарівся, настали нові воєнні усобиці між різними ордами. Цю слабість казахів використали їхні сусіди, а саме — монгольські калмики на південному заході, тюркські башкіри на півночі та дзунгари на сході, і почали нападати на казахів. З огляду на ту ситуацію хани Тявка, Каїп і Абул-хаїр звернулися до царя Петра І і запропонували йому своє підданство. Тому, що москалі залишили їх їхній власній долі, вони втратили Ташкент і Туркестан і Велику Орду повністю підкорили собі дзунгари. Натомісць розпачливі заходи Середньої і Малої Орди мали той добрий вислід, що вдалося прогнати башкірів на захід за Урал. Однак при кінці двадцятих років 18 століття постали нові заколоти між ханами Середньої і Малої Орди. 1730 р. хан Малої Орди, Абул-хаїр, вислав посольство до Уфи, а пізніше навіть до Петербургу, прохаючи прийняти цю орду в склад російської держави. Російський уряд негайно вислав мурзу Тевкелева 13) до Абул-Хаїра, щоб закінчити переговори на місці. Однак казахи, які нічого не знали про підданчі пляни свого хана, повстали проти його задумів. Тевкелеву грозила небезпека смерти. Однак йому вдалося кінець-кінців 1732 р. нахилити до підданства не тільки Малу Орду, але також і каракалпаків, які в той час вели номадне життя на долішньому бігу бігу Сир-Дар'ї. 14) Два роки пізніше піддалася Росії також і Середня Орда.

Нову державну границю забезпечено цілим рядом укріплень. Абул-хаїр зумів забезпечити свою династію в підданчому договорі, внаслідок чого впродовж більше як одного сторіччя обирали ханів лише з його сім'ї (з поміччю московських адміністративних органів). В кожнім разі хани, яких підтримували росіяни, ледви чи могли справляти якийнебудь вплив на інші могутні роди февдальних князів. Амбітний Абул-хаїр, щоправда, хотів поширити свою владу також на Велику Орду і заатакував Середню Орду, але ця остання переселилася потім до Туркестану. 1741 р. запропонували Абул-хаїрові осиротілий престол Хіви, але й цей приріст могутности не міг бути зреалізований. Смерть Абул-хаїра принесла з собою труднощі щодо престолонаслідства, бо казахські роди запропонували одного з братів померлого хана як наслідника престолу, з чим не погодилося московське правління, запропонувавши обрання найстаршого сина Абул-хаїра, Нур-алі.

Про фактичне підданство казахів ще довго не могло бути жадної мови. Їхні хани вели самостійні політичні переговори з Китаєм та Афганістаном. Вислана 1767 р. проти казахів російська військова експедиція майже нічого не могла зробити. Границя була більше неспокійною, ніж колинебудь перед тим. Ще в роках 1784/85 казахи взяли в полон 175 осіб московського пограничного населення, себто зробили їх невільниками.

Московська адміністрація продовжувала свою практику, підтримуючи династію Абдул-хаїрів. Суперечність між волею февдальних родів і московською адміністрацією загострилася кінець-кінцем так сильно, що 1797 р. замордовано члена династії Абдул-хаїрів, Ішіма. У міжчасі претенсії на власність пасовиськ для випасу худоби поплуталися до того ступня, що повстала загальна війна племени проти племени. Зміна московських намісників, настановлення слідчих комісій і т. д. не принесли з собою жадного поліпшення ситуації. Навпаки — предсідник ханської ради, султан Букей, 15) заснував навіть зовсім нову орду, отже свого роду нову державу, або новий «край» (якщо дозволено тут застосувати державно-правну термінологію Німецької Союзної Республіки, до чого ми маємо деяку підставу), а саме — т. зв. Внутрішню, або, за ім'ям її основника, Букейську Орду. 16) Встановленого московською адміністрацією (цей раз потайно) хана Джантюра також замордовано 1809 р. після чого ханська рада стала тимчасовим урядом. Однак ця рада була так само без сили і значення, як і особа попередника.

Не без інтересу було б далі викладати історію казахів, однак на це нам не дозволяє брак місця. Хоч войовничий дух казахів не заникав, але побіч династичних проблем і здебільшого дуже невдалої ролі московської бюрократії наперед висувалися чим дальше, тим більше господарські проблеми серед казахського народу, який також і під мистецьким оглядом є дуже талановитим. Нарешті хотіли вже казахи спокійно продукувати і вести також торгівлю, розбудувати і користуватися облагами мирного часу. Покликаний до життя на підставі ідей Сперанського 17) статут для сибірських киргизів («устав о сибирских киргизах»), який заведено 1824 р. серед казахів Середньої і меншої частини Великої Орди, цілковито знищив могутність ханів і приділив внутрішнє адміністрування органам казахських громад. Ми не можемо довше зупинятися на цій особливо важливій зміні в адміністрації також через брак місця. Ця «реформа», що спиралася вже виключно на російські військові залоги, була однак знов недосконала, оскільки вона ігнорувала стародавню племінну власність на пасовиська. Виходячи з російської експансивної державної ідеї, постійно пересовувано військову пограничну лінію далі на схід, при чому переселювано до вже забезпечених районів московських переселенців. Однак треба було ще 21 року, доки (1845) Велика Орда прийняла московське державне підданство. Як претекст для посування російської політичної сили

на схід послужили тепер напади Каракиргизів (тюркських родичів казахів). 1854 р. росіяни просунулися аж до Тіеншану, де вони вибудували фортецю Верний.

Протилежно до менш-більше «здемократизованого» адміністрування серед східніх казахів оренбурзська бюрократія додержувала старої системи підтримування ханських родин, що — згідно з Поздеєвим — довело до найсумніших наслідків російського адміністраційного «хисту». В цих степових областях кипіло безперестань, так що тубільні володарі могли рухатися лише під російським військовим захистом. Конфіскація землі для оренбурських козаків і податкова політика російської адміністрації постійно давали притоку для спроб повстання. Щойно вибудування фортець Турґай та Іргіс 1845 р., на території яких можна було перевести безмитну виміну товарів, дещо заспокоїло населення. Дальше тривання військового управління в оренбурзькій області викликало дальші рухи спротиву з казахського боку, напр., акції Іссет-Кутебарова впродовж 1838-57 років. Російське просунення до гирла Сир-Дар'ї (1847) і потім на 400 км. вгору вздовж цієї ріки (1858), а також здобуття 1864 р. туркестанських підгірських областей між Верним і фортом Петровським (колишнім Ак-Мечет) спричинилися до того, що ці казахські краї цілком підпали під російське панування.

Як прояв спеціяльної ласки, прийшов поділ казахських степів на чотири російські області (1868). По цьому заведено чисто російську адміністрацію. Казахам частинно передано лише юстицію. Що казахів «присмирено» остаточно, про це взагалі не можна говорити. 1869 р. декілька «султанів» викликали повстання, яке змогли придушити лише російські війська. «Султанам», яких наділено титулом «біла кість» (чим їх мали відзначити, як потомків Джінґіс-Хана), признано було звільнення від податків, а потім і від них зажадали (від 1889) т. зв. податку від намета (по-російському «кібіточний сбор»). 18)

З нашим викладом ми наблизилися майже до кінця 19 століття. Що приніс казахам цей період, є питанням, яке хочемо поставити. Ми могли б коротко вже наперед відповісти: знов нічого доброго, а фактично чи не найгірше впродовж їхньої історії!

Безпосередньо перед першою світовою війною переведено в Росії т. зв. Столипінську реформу, яка мала, м. ін., за ціль розвантажити перенаселені російські села коштом східніх, а особливо казахських степових областей. 19) Для цієї мети створено переселенче управління, яке ставило до диспозиції російським селянам на дуже корисних умовах передусім т. зв. «коронний край». Цей край знаходився фактично в посіданні казахських номадів-скотарів, екстенсивне господарювання яких вимагало відносно великих земельних площ. Так засновано передусім в семиріченській області в роках 1915-16 530 козацьких і селянських сіл з населенням приблизно 144.000 осіб. Земельна площа, яку поставлено до диспозиції переселенцям, виносила там одну третину всієї площі, яка надавалася до хліборобства. 20) Отже ця, т. зв. «аграрна реформа» означала фактично не що інше як нову величезну конфіскацію казахських земель, що забирала від казахів якраз найкращі пасовиська. Вже самі вістки про нові російські насильні розпорядження щодо земель сибірських автохтонних народів викликали катастрофальне занепокоєння серед усіх тих народів. Коли російський дослідник права Д. Е. Лаппо 21) опублікував 1908 р. свою студію про право степових народів та російське імперіяльне право (Д. Е. Лаппо: «Степное право и имперский закон», відбитка «Сибирской Жизни», Томськ, 1909), то він, м. ін., згадав також (ст. 67 і дальші) про намір бурятів, казахів і мінусінських тюркських народів виеміґрувати з родинами до Манджурії або до Ур'янгшаю в Монголії. «Самозрозуміло, — пише Лаппо, — що через це переселення бурятів, киргизів, саґаців і качінців потерпить увесь оборот торговельних і промислових товарів; **однак номади не можуть інакше оборонити себе супроти леґальних і нелеґальних посягань на їхні кочові степові області»** (підкреслення моє, — Г. Ф.).

Коли столипінські ідеї знайшли своє практичне застосування у величезній переселенчій акції російських елементів, казахів в обличчі таких насильницьких заходів держави, якої підданими вони стали, охопила розпука. А коли до того в липні 1916 р. мали ще притягнути молоду ґенерацію казахів до будування доріг за фронтовою лінією тощо, вони добачали в цих заходах посилену евакуацію своїх степів на користь нових російських переселенців. Через те прийшло до одного з найбільш диких народніх повстань, що його царський уряд все ж таки приборкав наприкінці вересня при помочі війська й озброєних відділів колоністів. Приблизно 300.000 казахів вигнано з їхньої землі. При цьому майже ввесь скот і їхнє нерухоме майно перейшли в посідання російських колоністів. 22)

В міжчасі російські війська на фронті зазнали цілковитої поразки і царська держава упала. Провідні ідеологічні кола казахського народу прийшли до пізнання, що їм з росіянами не по дорозі і казахи та башкіри зажадали в липні 1917 р. територіяльної автономії. 23) Осілі в остаточному висліді російські колоністи семиріченської области винесли однак на своїх зборах у Верному (Алма-Ата) постанову ні в чому не поступатися казахським домаганням: навіть не дозволити приступ старих місць місць замешкання тим казахам, яких 1916 р. вигнано з їхніх земельних посілостей. Що більше — постановлено поставити опір тим казахам, які хотіли б вернутися до своїх давніх посілостей. І коли вліт-

ку 1917 р. казахські групи почали вертатися з Китаю на свою батьківщину, прийшло до масових убивств беззахісних поворотців. В деяких випадках спалили їх російські колоністи живцем. Таким способом російські колоністи холоднокровно замордували приблизно 83.000 казахів. 24)

Росіяни відразу витрактували большевицьку доктрину про диктатуру пролетаріяту (тобто робітників, солдатів і селян) у казахських степах на свою користь. Тому що в кочуючих казахів не було робітників, солдатів і селян, російські колоніісти інтерпретували нову теорію в той спосіб, що російський «пролетаріят» має гнобити всі інші групи, отже і казахів. 25)

Коли 10 липня 1919 р. Рада Народніх Комісарів у Москві призначила «Киргизький Казахський Революційний Комітет», який мав управляти казахськими степовими областями, старий російсько-казахський антагонізм відразу виступив у всій своїй давній гостроті. Особливо розподіл харчових продуктів провадився односторонньо на користь росіян. Рівночасно з новою завзятістю продовжувалося насильне привласнення казахського майна. А коли в жовтні 1920 р. перший з'їзд киргизьких рад покликав до життя «Автономну Киргизьку Республіку», то хоч і постановлено зробити кінець дальшій російській колонізації степів, однак ті землі, що вже були в російському посіданні (включаючи анектовані в 1916 і 1917 роках) мали остатися в руках колоністів. 26)

А коли в роках 1921 і 1922 вибухла в казахських степах голодова катастрофа, то щойно вивласнені насильно казахи, не маючи своєї старої рогатої худоби, що вже була в російських руках, померли сотнями тисяч у наслідок голоду. Щонайменше один мільйон казахів загинув упродовж цих років. 27)

Аж 5 грудня 1936 р. став Казахстан союзною республікою. Його згадані вище кордони забезпечували, як довів недавно з цілковитою слушністю німецький географ Герберт Шленгер, для московської централі досить високий процент росіян у молодій республіці, який виносив, напр., в акмолінській області 40% побіч 20% українців. 28)

Насувається питання, що приніс советський період для казахів? На це можна відповісти, що 1927 р. прийшло до нових вивласнень лук і пасовиськ, 1928 р. — до вивласнення стар рогатої худоби, а від 1930 року почали казахів примушувати до осілювання. Таким способом в роках колективізації вигнано з країни сотки тисяч казахів. Від 1926 до 1936 р. кругло 900.000 казахів стали робітниками в промислових підприємствах Сибіру. Росіяни стараються відтиснути номадів з усіх тих областей, що можуть придатися в якійнебудь мірі для хліборобства. 29) Щоб казахський народ якнайскоріше і якнайсильніше розбити на частини — советський уряд оселив у роках 1929-1939 у південному Казахстані 400.000 корейців, які там плекають риж, що потребує заводнення. 30)

Найбільш рішальна зміна структури наступила в наслідок індустріялізації казахського корінного простору, «при чому казахи грали тут дотепер лише незначну, побічну ролю» (Шленгер). Тут треба згадати передусім про карагандський вугільний басейн, центром якого є Караганда, що нараховує коло 200.000 мешканців. Носіями цієї індустріялізації є знов переважно росіяни. Займатися деталями цього процесу я не можу також через брак місця. В найтіснішому зв'язку з цими новими господарськими започаткуваннями стоїть величезний ріст міст і збільшення міського населення на 328.7 процентів. уже в роках 1926-1939, тоді як кількість сільського населення впала за той самий час на 79.9 процентів. Характеристичним є той факт, що участь казахів в управлінні місцевої індустрії виносила 1946 р. тільки 2 проценти, в легкій індустрії — 4 проценти, в текстильній індустрії — 6.74 проценти, в хліборобстві — 10%, а в молочарстві та в рибній торгівлі — 14%. У важливому комунальному управлінні заступлені казахи лише 7.9% 31). Особливо важним для дальшого відтиснення казахського народнього елементу є також розбудова східньоказахського залізничого кільця (Турксіб, Трансказахська головна залізнича лінія і південносибірська), на лінії якого пливе безнастанний струмінь неказахських фахівців-робітників з Західнього Сибіру та Уралу. Що більше — Казахстан став господарським передпіллям Уралу і Кузнецького басейну, все змінюючому впливові яких він ніяк не може протиставитись. 32)

Що такій силовій перевазі не може ставити казахський елемент опору також і на культурному полі і що він є в дефензиві, є річчю самозрозумілою. В кожнім разі треба сьогодні рахуватися з антимосковськими настроями серед казахів далеко більше, ніж колинебудь перед тим, хоч заключення мішаних подруж зросло з 4.6% в 1936 р. до 7% в 1937 р. 33).

Однак здається, що дотеперішня русифікація все таки ще не задовольняє московську політику. Звичайно, в Москві дуже добре здають собі справу з того, що казахи ніяк не можуть забути свою національну історію і боротьбу, яку вони ведуть від століть проти російського «ворога ч. 1». Рани, які завдавала казахам царська і большевицька Росія завжди з особливою брутальністю, є такі свіжі, що постановлено відтиснути казахів навіть у їхній власній союзній республіці до стану безнадійної меншини. Бо лише таким способом, думають у Москві, можна найкраще вибити з-під ніг всякий ґрунт для відродження казахських національних ідеалів. Казахстан є пограничною республікою советської імперії. І тому лише російський елемент гарантує кремлівлівським володарям потрібну ідентифікацію з

советською ідеологією. Казахи як і тюрки і мохамедани, самозрозуміло, і далі ставляться до всього, що советське, скептично, тому що представники советської влади давно їм знайомі національні противники, з якими вони мали лише якнайгірший досвід.

Починаючи від весни 1954 р., почалася в СССР нова «кампанія», що змагає до того, щоб освоїти в Казахстані та Сибірі цілинні землі для дальшого розвитку сільського господарства. Впомповують нові сотні тисяч росіян в степові області, заселені тюркськими народами. Провід у цій рекрутаційній кампанії лежить на цей раз виключно в руках центрального комітету комуністичної організації молоді, який хоче осягнути свою ціль при помочі преси, радіо і масових зібрань молодих робітників (рівно ж і іншими засобами) у великих містах, не виключаючи й українських. 34) Зовсім свідомо стараються використати певну романтику, що наявна і в советській молоді, для сугубо політичних цілей. Як це робиться, можна прочитати, напр., у «Комсомольській Правді» з 19 лютого 1954. 35) Там, м. ін. говориться: «Не відразу оживляться нові місця; молоді патріоти будуть змушені перебороти багато труднощів, але коли і де шукали комсомольці шляхів, якими можна легко йти? Які ж великі простори відкриваються в нових областях кожній молодій людині, її ініціятиві, її творчій відвазі і її самовідданій героїчній праці! Відбуватимуть вони свої перші комсомольські збори при вечірньому таборовому вогні, під зоряним небом, вони здобудуть нових приятелів і проведуть першу борозну в землю, яка ще ніколи не знала плуга, — і вона принесе багатий урожай, який молоді перетворці землі принесуть як подарунок своїй улюбленій вітчині. Нумо в дорогу, наші дорогі друзі!»

І що ж має чекати Казахстан від удесятеро збільшеної Столипінської «реформи». Щодо цього недвозначно висловився в московській «Правді» з 27 жовтня 1954 р. П. Пономаренко, секретар ЦК комуністичної партії Казахстану. 36)

На 1955 р. було передбачено обробити 10 мільйонів гектарів цілинної землі. На 1954 р. заплянувано підняти 15 мільйонів гектарів землі, що надається для орання. З цієї площі мали б перейняти приблизно 8 мільйонів гектарів нові державні сільсько-господарські підприємства (совхози). 1954 р. вже зорганізовано 93 нові великі зернові совхози, а 300 дальших заплянувано. Кожному з тих совхозів дано завдання переорати 1955 р. по 2.000 — 4.000 гектарів цілинної землі і ще на весні 1955 р. засіяти, щоб таким способом забезпечитися на 1956 р. насінням. У порівнянні з 9.2 млн гектарів ріллі в 1953 р. мають стояти до диспозиції в 1956 р. 28.5 млн., щоб досягнути підвищення брутового урожаю зерна в два з половиною або три рази більшого.

Також плекання худоби має бути поставлене в Казахстані на іншу базу. Казахи не знали дотепер жадних стаєнь і жадних споруд для запасів сіна, через що впродовж строгих зим особливо молоді тварини гинули в великій мірі. Тому почали тепер робити з паші силос і піклуватися будуванням стаєнь для худоби з очерету, а особливо — овечих загород. Відповідно до т. зв. «нового курсу» відкрито також зв'язок між матеріяльними інтересами власників худоби і успіхом праці, і, мабуть, збираються мати огляд на нього. Звичайно, передбачено через нові і дуже спішно перепроваджувані заходи «деякі зміни в плянуванні стосовно розподілу худоби». В районах, що надаються до рільництва і які без того знаходяться в московських руках, мають бути сконцентровані плекання м'ясної і дійної худоби, а також годівля свиней та дробу. А тому що, з другого боку, казахи південного, середнього і західнього Казахстану все ще «диспонують величезними пасовиськами, наявні ще в казахів череди рогатої худоби підпадають безпосередній конфіскаті, що їх вони, мовляв, і не потребують, бо в цих районах «мусить» як дослівно заявив пан Пономаренко, «бути розвинена в великому обсязі годівля овець».

Таким способом будуть задоволені всі причетні російські новопоселенці, кількість яких для Казахстану покищо обрахована щонайменше на 700.000 бо їм дано до розпорядимости найкращу землю казахів, разом з їх дійними коровами.

Казахам уже не знати в котрий раз надається категоричне право віддати рештки своїх черед російським завойовникам і тим самим насильницьким утискувачам всього єства казахського народу. До того їх ще й ущасливлюють визначеним для них «поступом» практикувати вибудування овечих загород з очерету!

Нам з віддалі визначає призначена казахам участь у підвищенні продукційности їхньої країни як поличник. За цим, з таким галасом пропаґованим «засвоюванням цілинних земель», скривається не що інше, як страх Кремля перед цією ще відносно сильною тюркською національністю перед брамою «непослушної» України. Насильна русифікація Казахстану означає не лише пляноване знищення самобутньої культури на високому рівні, живленої передусім старими передньоазійськими впливами і яка є рівночасно тюркською, антибольшевицькою і антиросійською національною культурою. Через русифікацію Казахстану також Україна втрачає евентуального союзника проти російського елементу, що став більш агресивним, ніж колинебудь перед тим. Пересиленчою кампанією Кремль ослаблює рівночасно і безпосередньо Україну. А це тому, що робиться великий тиск також на український комсомол, щоб своїм членством він прилучився до національного знищення Казахстану. Бо ті молоді українці, напр., з Києва або інших українських міст, яких переселили в російське середовище, зменшили тим самим український людський потенціял у самій У-

країні, а, з другого боку, таким малим групам буде напевно тяжко не піддатися русифікації. Отже Кремль узявся такими переселенцями з українських міст «убити нараз три мухи».

Не можна сьогодні рахуватися з активним спротивом казахів величезній, державою керованій інвазії росіян. Евентуальні льокальні повстання червона армія здушить радикально і без скрупулів. Утеча до сусіднього Східнього Туркестану, як це було ще в 1916 р., сьогодні теж ніякий вихід з ситуації, бо також і там панує тепер советська система. Можливо, що лише збільшиться число самогубств серед вивласнених казахів або що статистика заслань до північно-сибірських концентраційних таборів покаже, що від весни 1954 р. почалося підвищення кількости «злочинців» казахської національности.

Для Казахстану настала абсолютно рішальна фаза його національно-культурного розвитку. Вона стоїть під тими самими знаками, як і продовж століть, коли царська Росія почала поширювати свій вплив на долю казахського народу. А ці знаки такі: поневолення, знеправлення і уярмлення з боку насильницької держави і її носіїв надзвичайно егоїстичного і зухвалого московського елементу, що знає лише свої власні голі інтереси і який віддавна брутально топтав ногами права слабше організованих народів, що попали з сферу його потуги. І все те подається культурному світові як «рівноправність» і «незнищима дружба» народів СССР, який «вирішив» національну проблематику своєї многонаціональної держави до кінця і в неперевершений спосіб і ніби викликав цим задоволення всіх.

Показник літератури і примітки

1) Див. карту на шпальті 1828/30 офіціяльної советської «Енциклопедії Союзу Советських Соціялістичних Республік», II, Берлін 1950.

2) Для подробиць можна порівняти з «Картою Азиатской России», 1:6,500.000, Универсальное Издательство, Лондон, Берлин і т. д., на якій добре зображено поодинокі області (в різних барвах).

3) Порівняй вегетаційну карту за шпальтою 176 у І. т. названого під (1) твору. Розподіл мандрівних пісків зображено докладніше на таблиці II до "Landeskunde von Russisch-Turkestan" Фріца Махачека, Штутгарт 1921.

4) Th. H. Engelbrecht: "Landwirtschaftlicher Atlas des Russischen Reiches in Europa und Asien", Berlin 1916, S. 34 — 35.

5) Там же: ст. 34 і 35.

6) Там же: карта ч. 22.

7) Там же: карта ч. 23.

8) Там же: карта ч. 28.

9) Точне число виносило 3.968.289. — Порівняй Франк Льорімер: "The Population of the Soviet Union: History and Prospects: Genf, League of Nation 1946, Stop. 58.

10) Щодо цього порівняй докладну статтю про історію казахів пера визначного російського монголіста А. Позднеєва: «Киргизкайсаки» в «Енциклопедическому Словаре» Брокгавза і Еврона, XV (29), Санкт-Петерсбург 1895, ст. 85-101 і наведену там, переважно російську головну літературу. — В німецькій мові є, м. і., "Orenburgische Topografie" пера Петра Ричкова; по-російськи: 2 томи Якова Родде, Рига 1772.

Там розділ VI займається «Киргиз-кайсаками або киргизами», т. І., стор. 105-127. Багаті, хронологічно упорядковані дані про історію казахів з російського офіціяльного становища подає Н. Н. Нікольський в своєму рідкісному «Сборнике исторических материалов о народностях Поволжья», Казань 1919, стор. 172 — 213.

11) Монгольсько-тюркське слово «орда» означало первісно осідок хана, а пізніше поширило своє значення на всю землю, яку опанував цей хан. — Пор. «Енциклопедический Словарь» Брокгавза і Ефрона, т. XXII (43), Санкт-Петерсбург 1897, стор. 116.

12) Пор. "Die goldene Horde" пера Бертольда Шпулера, Ляйпціг 1843, стор. 362 і наступні, а також наведену там літературу.

13) Татарське слово «мурза» означає приналежних до нижчої шляхти. Російські закони однак не визнавали цієї шляхти. Слово походить від перського означення «мірза». — Пор. «Енциклопедический Словарь» Брокгавза і Ефрона, XX (39), Санкт-Петерсбург 1897, ст. 210.

14) Карапалкська АССР є сьогодні частиною Узбекської СССР. Місце осідку каракалпаків лежить на південь від Аральського моря і ідуть за долішнім бігом Аму-Дар'ї.

15) Під означенням «султан» треба тут розуміти племінних князів, які безпосередньо підлягали ханам, але рівночасно були територіяльними князями, як це частинно виходить навіть з неказахської «дружини» султана Букея.

16) 1812 р. іменовано Букея ханом Малої Орди, з якої він походив. Букей звернувся 1799 р. з просьбою до російського уряду, щоб йому дозволив заселети його підданими степові області між Уралом і Волгою, які спустіли 1771 р. по вимандруванні звідси заволзьких калмиків. Цар Павло І. дав йому 1801 р. на це згоду. — Про територію і історію Букейської Орди див. статтю «Букеевская или Внутренняя Киргизская Орда" в «Енциклопедическом Словаре Брокгавза і Ефрона, IV A (8), Санкт-Петербург 1891, стор. 866-871. Там подано також літературу.

17) Міхаїл Міхайловіч Сперанський (1772-1839), російський державний муж. Він заініціював збірку всіх російських законів («Полное Собрание...») і «Свод Законов»), чим зроблено приступним для дослідників історії надзвичайно важливий джерельний матеріял. — Пор. м. і., велике признання, яке значний німецький історик висловив цим двом починан-

ням Сперанського: Dr. Theodor Schiesmann: "Russische Koepfe, Berlin, Ullstein, стор. 223 і наступні. Автор заявив дослівно так; «Єдиною справжньою і засягаючою до теперішности реформою була кодифікація російських законів. Вона була ділом однієї людини, ґрафа Сперанського, який перевищував на голову всіх інших державних мужів Миколаївської епохи своєю працездатністю і обсягом свойого знання. Якщо за часів Александра І була організація міністерств переважно ділом Сперанського, то, з другого боку він заслужився для влади Миколи тим, що не лише зарядив хронологічну збірку всіх законів, які з'явились від часів Алексєя Міхайловіча, і їхній бездоганний друк з обширними реґістрами, але що він також закінчив «Свод Законов», тоото систематичне впорядкування діючих законів, що було вислідом його дальшої восьмирічної діяльности. Була це справді величезна робота. Аж по опублікуванні цього кодексу можна було встановити, які були в Росії справдішні закони».

18) Податок від шатра брали подвійно: як державний і як громадський податок. Його стягали не з поодиноких осіб, а з мешканевих одиниць, (шатро, дім, хижа, землянка), при чому перепроваджувано перепис шатер звичайно що три роки. Як державний податок запроваджено податок від шатра 1824 р. в оренбурзьких казахів. Він виносив тоді 1,50 рубля за кожний намет. Від 1868 р. виносив цей податок 3 рублі, а 1887 р. підвищено його до 4 рублів. — Громадський шатровий податок виносив у вісімдесятих роках минулого століття пересічно 2 рублі від житла. — Пор. Статтю «Кибиточная подать» в «Енциклопедическом словаре" Брокгавза і Ефрона, XV (29), Санкт-Петерсбург 1895, стор. 42.

19) Пор. корогку аналізу Столипінських реформ (які скасували також своєрідне самоуправління сільських громад щонайменше на третину і перевели цю частину на щось в роді індивідуальних підприемств) у М. Покровського: «Російська Історія. Від най давніших часів до 1917 р. Німецькою мовою переклав А. Маслов» з статтею І. Розгона «Росія на початку 20 століття» (в «Енциклопедії СССР», І., Берлін 1950, шпальта 627-635) уже заголовком свідчить про звичне советське перекручування історичних фактів. Перетворення громадського користування сільською землею на спадкове і на можливе до сподування індивідуальне майно не було жадною «реакцією», а тільки (у світовому значенні) поступом. Мінж іншим, пан Розгін зовсім замовчує тенденції до насильної русифікації, скажім, Казахстану, які були тісно зв'язані з Столипінською аграрною реформою. А коли він пише, що «дуже велика частина переселенців, по роках голоду і блукання повернулася «на батьківщину", то треба тут згадати про вже подані нами факти, коли російські новопоселенці обороняли з зброєю в руках проти неозброєних казахів край, який їм справді ніякум чином не належав! Ці російські новопоселенці не терпіли жадного голоду і не «блукали», а споживали з задоволенням молоко та м'ясо казахських черед.

20) Richard Pipes: The Formation of the Soviet Union. "Communism and Nationalism 1917-1923", Harvard Uiversity Press Cambridge, Massachausetts 1954. P — 83-84.

21) Праця підписана лише ініціялами «Д. Е.» Лаппо однак передав її мені особисто, 1927 року в Красноярську, так що його авторство абсолютно певне.

22) Richard Pipes, стор. 83 і дальші.

23) Там же; стор. 84-85.

24) Там же: стор. 85.

25) Там же: стор. 86.

26) Там же: стор. 172.

27) Там же: стор. 174.

28) Герберт Шленегр: Strukturwandlungen Kasachstans in russischer, insbesondere sovjetischer Zeit — «Структуральні зміни Казахстану в російський, особлио в советський період» — В «Ді Ерде» («Земля»), часопис «Географічного Товариства» в Берліні, річник 1953, стор. 255.

29) Там же: стор. 256 і дальші.

30) M. H. Ertnerk: "Die Koreaner in Turkestan" («Корейці в Туркестані») «Ост Проблеме», II. 1950, стор. 1579 — 1581, Шленгер, стор. 257.

31) Там же; стор. 258-261.

32) Там же: стор. 261-262.

33) Там же: стор. 263 (мішані подружжя).

34) "Soviet Plan without Plan. Plight of Young Settlers in Siberia" — The Manchester Guardian, 3 березня 1954. (Після статті в «Правді» від 2 березня 1954).

По-німецьки — в «Ост Проблеме", 6 річник, ч. 11 Mehlem 18 березня 1954, стор. 449.

35) Скорочений переказ статті з «Комсомольської Правди», по-нім. в «Ост Проблеме», 6 річник, ч. 11 Mehlem 18 березня 1954, стор. 449-450.

36) Скорочений переказ звіту Пономаренка, понім. в «Ост Проблеме» 6 річник, ч. 46, Mehlem 19 листопала 1954, стор. 1865-1868.

Зиновій Книш

НАШОМУ ПОБРАТИМОВІ

(В 25-річчя «Нового Шляху»)

Цього року кінчаються ювілейні святкування часопису «Новий Шлях» у Канаді, що перед двадцятип'яти роками, в темну і глуху ніч тодішньої української політичної дійсности, станув на службу українському націоналістичному рухові в новому світі і підняв свій голос в обороні нових ідей.

Коли в листопаді 1930 року, в Едмонтоні, вийшло перше число «Нового Шляху», мало було таких, що ворожили йому довге життя. Для одних він був непотрібний, для других небезпечний, ще інші ставилися до нього байдуже. Одначе, всупереч думкам і бажанням багатьох своїх сучасників, «Новий Шлях» ріс і розвивався, швидко покинув свою колиску, Едмонтон, памандрував на схід, до Саскатуну, перемінився з тижневика на півтижневик, переніся ще далі на схід, до Вінніпегу в центральній Канаді, став власником найбільшої і найкращої в Канаді української друкарні у власному прегарному будинкові в центрі міста. Сьогодні «Новий Шлях» — найбільший український часопис у Канаді, що своїм впливом виходить далеко поза межі Канади, і хоч подуманий він був як прапороносець націоналістичної ідеї для української громадськости в Канаді — читають його всі, і прихильники і противники. Коли б сьогодні з якоїнебудь причини нагло не стало «Нового Шляху» — в українській дійсності постала б порожнеча, що її не швидко і взагалі чи можливо було б заповнити, його брак відчули б усі без винятку українці.

Тепер, коли «Новий Шлях» вступив у друге чвертьстоліття свого існування, варто було б пригадати собі, які були причини його швидкого росту, яку ролю відограв він для української суспільности в Канаді та які стоять перед ним перспективи на майбутнє. Цими днями вийде в світ ювілейний збірник «Нового Шляху», всі ці питання широко тем представлені в статтях співпрацівників і прихильників «Нового Шляху» та передових українських націоналістичних діячів у Канаді і ми матимемо змогу обговорити цей збірник на сторінках «Самостійної України». Все ж таки вже тепер не від речі буде кинути кілька думок у зв'язку з ювілеєм «Нового Шляху».

Перенесімся думкою на початок тридцятих років. Перед українським народом стояла темна ніч. В Україні — большевизм щораз дужче затягав петлю на шиї народу — це було якраз після процесу СВУ і на початку колективізації, — в Західній Україні шаліла «пацифікація», в Канаді, з одного боку в наш національний організм врізався большевицький пістряк, а з другого — розкладали його релігійна боротьба і партикуляристичні непорозуміння. В цей душний і безнадійний час з'являється на горизонті «Новий Шлях». Його поява не була несподівана — підготовила її кількалітна діяльність колишніх українських вояків, згуртованих у своїому товаристві «Українська Стрілецька Громада» з власним органом «Стрілецькі Вісті». Одначе сама організаційна праця не може заступити друкованого слова на широченних просторах Канади. І «Новий Шлях» став прапором та ідейним дороговказом, що орієнтував на себе розкиданих по фармах, копальнях, залізничих таборах, малих містечках і великих індустрійних центрах українців від Атлантику до Пацифіку. Він голосив, що коли хочемо жити, мусимо забувати про те, що нас ділить, і шукати того, що нас єднає; що тільки в перевазі національної єдности над політичними розбіжностями, політичної цілости над партикулярним, ідейної національної надбудови над релігійним розщіпленням лежать єдині шанси українського народу витримати на поверхні розшалілого життевого моря; що там, в Україні, кривавляться наші брати, самі одні в цілому світі проти червоного сатани і ми були б не гідні назви людей, якби не поспішили їм з допомогою всіми силами і всіми засобами — моральними, політичними і фінансовими; що в тій боротьбі український нарід може і мусить сполягати на власні сили, бо — «наша сила в нас самих»; що в тій боротьбі перед загально-національним мусять поступитися всі інші без винятку групові й індивідуальні інтереси, бо на цьому земному світі — «нація понад усе».

Це була нова, нечувана досі в Канаді мова, що як животворча роса спадала на спрагнені українські душі. Будила надію в тих, що втратили її в «чотирикутнику смерти» і в лагерях полонених, проганяла зневіру в тих, що опустили руки, підносила тих, що чулися самотні серед мертвої національної байдужности. І вже ніяка сила не могла заглушити тої мови. Кличі, що їх поніс у світ «Новий Шлях», як свіже повітря вдихали в себе наболілі груди — разом з ним приходило моральне й національне здоров'я. Чи треба дивуватися, що з найдальших закутин почали напливати тяжко зароблені лепти, що в страшний час економічної депресії люди віддавали останній свій цент на допомогу визвольним змаганням України під заклик «Нового Шляху», що дістав він тисячну армію передплатників, дописува-

чів, збирачів передплат і оголошень, агітаторів і пропагандистів по засаді «з хати до хаии», «з рук до рук», що читачі з нетерплячкою вижидали кожного свіжого числа «Нового Шляху» і від тоді вже не могли обійтися без нього, як без хліба й без води?

Наслідки впливу «Нового Шляху» не дали довго на себе ждати і сьогодні ми можемо зібрати його в ось таких найзагальніших підсумках:

1. «Новий Шлях» став трибуною иаціоналістичної ідеї в Канаді. Коли два роки пізніше оформилася вона організаційно в «Українське Національне Об'єднання Канади» — «Новий Шлях» стanув йому на послуги і дав величезну поміч, бо доходив туди, куди годі було дібратися і найрозумнішому організаторові.

2. Під впливом спільної роботи УНО і «Нового Шляху» иаступив розгром большевизму серед українців Канади. Він стратив свою агресивність, замкнувся в собі і добровільно відгородився від решти українського иаціонального життя.

3. Ідея національної едности глибоко проникнула в українську суспільність Канади і це підготовило пізніше грунт під «Комітет Українців Канади» і «Фонд Допомоги Українців Канади» — установи, в яких засідають представники різних українських організацій, що досі себе не хотіли знати, або взаємно поборювалися.

4. Принципи повної державної незалежности України — замість федерації і автономії — та духової і територіяльної соборности ввійшли в програми і спосіб думання всіх українських середовищ у Канаді, що прийняли їх як самозрозумілу істину, — а до того часу не завжди її визнавали.

Двадцятип'ять літ — не малий шматок часу в житті людини, а в житті нації — майже ціле покоління. Впродовж того покоління «Новий Шлях» вірно служив своЙому иародові, найперше тій його вітці, що поселилися в Канаді, а далі всім українцям на американському континенті. Завдячує йому багато й український нарід на рідних землях за його політичну акцію і за накликування до фінансової допомоги.

За цей час прошуміла над нашими головами жахлива воєнна заверюха, багато змінилося в світі та не змінилися наші завдання — бо нема ще волі в Україні. І «Новий Шлях» на порозі другого чвертьсторіччя стоїть перед тими самими завданнями, що їх поставив перед собою при своїому народженні. Він збагатився досвідом, з'єднав собі друзів і прихильників, має за собою традицію й авторитет. Супроваджають його в дальшу путь побажання вірних йому і вдячних читачів і прихильників по цілому світі. Долучується до них і голос «Самостійної України», його посестра в ЗДА. Нехай нове чвертьстоліття буде свідком ще більшого його росту і ще кращої праці «Нового Шляху» на вдоволення для нього і користь для українського народу.

МАНДРІВКА ПО ЖУРНАЛАХ

«Вільна Україна», збірник ч. 11 з 1956 року, в статті Володимира Лисого п. н. «До історії 30. червня 1941 р.» (Жмут спогадів і рефлексій), подає цікаві подробиці про діяльність ОУНР (тоді званою групою Ст. Бандери) після приходу німців до Львова в червні 1941 року. Д-р Володимир Лисий, колишній член радикальної партії на ЗУЗ, на основі своїх записок з тих часів опрокидає твердження д-ра Лева Ребета в його споминах п. н. «Світла й тіні ОУН" ред. Романа Ільницького в статті «Події 30. червня 1941 року» — обидві речі були друковані в часописі «Український Самостійник» за 1955 рік — про склад і формування т. зв. «Крайового Правління Ярослава Стецька». Його передбачувано на керівника ресорту внутрішніх справ у тому «Правлінні» і від Стецька дістав він номінацію, але її не прийняв.

Автор підтверджує, що члени ОУНР невірно інформували українську громадскість про причини розколу в ОУН, а зокрема підманули Митрополита Андрія Шептицького. Збиває теж легенду про те, наче б то це «Правління» тішилося підтримкою української суспільности. В дійсності львівські українці дуже швидко зорієнтувалися в цьому блефі і вже 6 липня 1941 року, з метою репрезентації української громадськости перед німецькою владою, створили т. зв. Сеньйорат з 16 осіб, що опісля переформувався в «Українську Національну Раду".

В статті завважуємо неточність щодо часу приходу до Львова представників ОУН, що залишилася вірна Голові ПУН. Автор подає, що «по інтернуванні Ярослава Стецька та арештуванні ОУН С. Бандери почали появлятися у Львові члени ОУН — групи Мельника». На справді члени ОУН прийшли до Львова вправді пізніше від т. зв. бандерівців — бо не мали до диспозиції німецьких засобів транспорту й комунікації і мусіли пробиватися пішки — одначе ще перед створенням згадуваного Сеньйорату, при формуванні якого вже брали участь. Можливо, що автор або з ними не стрічався, або не мав серед них особистих знайомих.

«Вітчизна», (літературно-художній та громадсько-політичний журнал Спілки Радянських Письменників України) в ч. за серпень 1956 року віддає багато місця Іванові Франкові. В літературній частині бачимо тут довше оповідання Дениса Лукіяновича

«Великий Каменяр», а в рубриці «Критика» — аж три статті з франківською тематикою: проф. Петро Волинський — Поетична майстерність Івана Франка, д-р Іван Гуржій — Франко як історик трудящих мас, та кандидат філологічних наук Іван Пільчук — Традиції Шевченка в поезії Франка. З браку місця спинимося тільки над другою з них.

Д-р Гуржій широко розводиться над суспільною тематикою поетичної і наукової творчости Франка і всіма силами підтягає його під марксівський ярлик. Читаючи статтю, набіраємо враження, що якщо Франко не був членом КПбУ, то тільки тому, що в його часах ця партія ще не існувала. Автор у багатьох місцях називає поета «революціонером-демократом», все ж таки не наважується одверто говорити про нього, як про «марксиста". Згадує лише, що «письменник... наближається до марксистського розуміння суспільного способу виробництва», що «слідом за К. Марксом і Ф. Енгельсом письменник уважав, що визволення пролетаріяту можуть здійснити тільки самі пролетарі» та що «старанне вивчення праць К. Маркса, Ф. Енгельса і В. І. Леніна.... дали можливість Іванові Франку зробити вірний висновок про те, що природним і єдиноможливим союзником промислового пролетаріяту є селянська маса». Натомість нічого не згадує автор про блискучу критику марксизму, що її в свойому часі перевів Іван Франко, а йому, як марксистському докторові історичних наук, хіба повинно це бути відоме.

Постараємося його виручити в одному з чергових чисел «Самостійної України».

Не забуває про Франка другий совєтський місячник, «**Дніпро»,** орган Центрального Комітету Комсомолу України, теж у числі за серпень 1956. На переді два вірші Люби Забашти «Франко в Криворізні" і «Земля», а при кінці статті Йосипа Куриленка — Листи І. Франка до О. Коваленка, Франтішека Главачека — Франко і чеська та словацька молодь, і д-ра філології Євгена Курилюка — Реалізм Івана Франка. Всі вони, само собою, навипередки співають, як то Франко не любив «українських буржуазних націоналістів», «панів і багатіїв», «попів і Ватікан» тощо. Але всіх їх переплюнув якийсь Іван Бойчук у статті п. н. Великий поборник дружби народів, що має бути рецензією на книгу Павла Тичини — Іван Франко непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму.

Бойчак інформує невіжого українського читача про те, який вплив мали на Івана Франка твори К. Маркса і Ф. Енгельса, що «письменник часто посилався на праці Маркса й Енгельса» і далі про те, як то Франко з «великою пошаною і любов'ю говорив про єдинокровних російських братів, про їх багату культуру і великі волелюбні традиції». Хто б цього досі не знав, нехай запам'ятає собі, що Франко деклярував себе русофілом. Автор подає на те цитату Франка: «Ми всі русофіли, чуєте, повторяю ще раз: ми всі русофіли, ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра", але старанно промовчує, коли, до кого і в якому сенсі мав це Франко говорити, бо тоді сенс слів вийшов би зовсім інший, як того хотілося б большевицькому писаці. А всю багату й різноманітну творчість Франка український нарід завдячує нікому іншому, тільки москалям, бо вона «розвивалася під могутнім впливом передової російської літератури».

Висипавши цілий мішок брехні, Іван Бойчак ще не задовольняється. Не вистачає йому Франка, як оборонця московського народу, що «громовим словом, сповненим гніву й ненависти, кожен раз відповідав могутній Каменяр цим плосколобим націоналістичним безбатченкам» за їхні випади проти «російського народу». За те замало досталося б йому похвал від «старшого брата». Тому він робить ще один крок, щоб цілком підстроїтися під партійну лінію. Зачудований читач протирає очі і сам собі не вірить, чи справді таке написане, чи може вдарили на нього памороки з безграмотної писанини московського служаки. Але ні, ось чорне на білому: «В дружбі і єднанні з російським народом великий поет вбачав єдиний шлях соціяльного та національного визволення України» і тому «з гніву та обуренням картав ідеологів звироднілого буржуазного націоналізму, які з шкури лізли, аби посварити між собою, нацькувати один на одного народи-брати".

Бреши, але міру знай!

«Культура», ч. 9/197 за вересень 1956 року. Цей місячник, що виходить в Парижі, належить до рідкісних в еміґрантській польській дійсності пресових органів, що стараються об'єктивно ставитися до української проблеми і до справи польсько-українських взаємин у минулому й майбутньому. Вересневе число містить рецензію на книжку Степана Шаха п. н. «Львів — місто мозї молодости» (Частини І і II, Видавництво «Християнський Голос», Мінхен 1955, ст. 267). Рецензія витримана в прихильному для автора тоні, помимо того, що тяжко бути полякові об'єктивним, коли говорить він про Львів. Все ж таки редакція «Культури» має відвагу статися непопулярною в шовіністично настроєній переважній частині польської еміґрантської громадськости і, здається, «відписали на страти» Львів у тому значенні, що не признає його виключної польськости. Відчувається погляд — поза про мішаність Львова з національного боку, де «польоніки й українікн» нераз не дадуться відділити від себе. До того, наче б то, призначило Львів його географічне положення на вододілі Балтійського і Чорного Морів, що переходить самою серединою міста по обидвох сторонах святоюрської гори. Її вважають символом: катедра східнього обряду, але підлягає Римові, збудована західніми архітектами в італійському стилю.

Ці міркування в сучасній дійсності пахнуть цвіллю. Але автор рецензії дуже зручний і обережний. Слід побажати б такої постави співробітникам іншої польської преси.

"United States News & World Report" з дня 2 листопада 1956 року насвітлює події в сателітних країнах Східної Європи звідомленнями своїх европейських кореспондентів, а також подає три інтер-

в'ю: зо Станиславом Міколайчиком — про ситуацію в Польщі, з колишнім прем'єром Ференцом Надь — про події в Мадярщині, і з бувшим енкаведистом Хохловом — про засадничі причини антибольшевицьких і антимосковських заворушень. Аргументація і насвітлення того останнього — надзвичайно хиткі і зручні з московської національної точки погляду і зводяться до ось такого короткого змісту.

Недавні події в Польщі і в Мадярщині не зродились в тих країнах і не можна глядіти на них, як на початок революції. Вони — продовження загальної революції, що зачалася багато місяців тому назад у цілій советській імперії, враховуючи туди й Советську Росію. Революція в Польщі і в Мадярщині іде проти комунізму, як нелюдської системи, а не проти Московії. Поляки й мадяри хочуть позбутися советської армії зо своєї території, бо вони служили опорою для комуністичного режиму. Вони ненавидять комуністів, не москалів. Питання стоїть не: поляки проти москалів, або мадяри проти москалів, питання стоїть: поляки й мадяри **разом** з москалями й іншими поневоленими народами проти комунізму. Антимосковські демонстрації в Будапешті викликали елементи з вузькими політичними горизонтами. В кожних масових заворушеннях є націоналістичні елементи, так само як хуліґани і злодії. Але тут вони не віддають істоти речі. Західня преса, кладучи натиск на ці припадкові атимосковські інциденти, закриває суть справи. Замість того слід ясно поставити, що всі сателітські народи маючи спільну справу з російським народом. Елімінуючи національну ненависть — відбираємо комунізмові останню шансу втриматись на поверхні життя.

Хохлов нічим не може підперти своєї тези, що антимосковський зворот на сході Европи не має в собі національного вістря. Коли його запиталися, які докази на те, що існує і кріпне революція в самому СССР, він старанно промовчує заворушення в Тіфлісі та в українських містах. За приклад опозиції молоді проти режиму подає він факт, що Олесь Кошевий живе за кордоном і бореться проти комунізму. Тут вияскравлюється і московська брехливість і слабість моральних позицій московської еміграції. Бо, як доказує «Український Самостійник» (ч. 40/350 за 30 вересня 1956) у статті «Викрита брехня заболіла в Москві», Олесь Кошевий був одним з провідників українського і націоналістичного підпілля на Донбасі, дарма, що большевики, користаючи з його смерти, поспішили заанектувати його в почот своїх «героїв Советського Союза». Для нас ясне одне: москаль не може навести ні одного прикладу активного спротиву большевизмові в москалів і мусить сягати до постатей українського підпілля, користаючи з непоінформування американців.

Хто може і повинен розкрити їм на те очі?

З життя в ОДВУ

ВІСТІ З ЦЕНТРАЛЬНОЇ УПРАВИ

1. Центральна Управа ОДВУ призначила місяць листопад на переведення збірок на Визвольний Фонд ОУН. Збірки йдуть на спеціяльні листи, закінчення акції та її остаточні підсумки передбачені на день 5 грудня 1956 року.

2. Цього року минуло 15 років від соборної дії ОУН при допомозі націоналістичних похідних груп на всіх теренах України. Центральна Управа постановила урочисто відмітити цю річницю на терені цілої організації в надії, що це причиниться до морального наснаження кадрів ОДВУ.

Намічений такий порядок урочистих святкувань:

а) Відзначення 15-річчя «Української Національної Ради», що постала в Києві 4 жовтня 1941 року.

б) «Свято Базару» в цьому році відбудеться з особливим підкресленням другого Базару з 1941 р.

в) В лютому й березні 1957 року перевести святкування «Дня геройської жертви» полягли у революційній боротьбі українського націоналістичного руху.

Для переведення в життя тих святкувань призначено окремий Комітет.

Допомога «Українському Олімпійському Комітетові»

З представників юнацьких і студентських організацій, ідеологічно споріднених з українським націоналістичним рухом, що його очолює полк. Андрій Мельник, постав «Український Олімпійський Комітет». Цей Комітет ставить своїм завданням перевести інформаційну акцію в часі перед і підчас 16 Міжнародньої Олімпіяди в Мельбурні в Австралії.

Центральна Управа ОДВУ познайомилася з плянами «Українського Олімпійського Комітету» і звернулася до членства й прихильників ОДВУ, УЗХ і МУН, щоб перевести збірку на покриття тих коштів і помогти в той спосіб «Українському Олімпійському Комітетові».

Доповнення Ред. Колегії «Самостійної України»

До складу Редакційної Колегії органу ОДВУ, «Самостійна Україна», запрошено п. Зиновія Книша, як Головного Редактора.

Новий Головний Редактор, знаний нашим читачам, як довголітній співробітник «Самостійної України», зачинає свою працю з числом за місяць листопад 1956.

MR. M. KAWKA
1916 FORESTDALE AVE.
CLEVELAND 9, OHIO

INDEPENDENT UKRAINE
Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Return Postage Guaranteed

PRINTED MATTER